

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRÁNAK KIADVÁNYAI

2.

Berlász Jenő — Sz. Németh Mária

**AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR
MÚLTJA ÉS JELENE**

BUDAPEST 1956

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRÁNAK KIADVÁNYAI

2.

Berlász Jenő — Sz. Németh Mária

**AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR
MÚLTJA ÉS JELENE**

BUDAPEST 1956

NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK CSOPORTJA

Különlenyomat

a Magyar Könyvszemle 1956. évi 4. számából

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója

40206/56 — Akadémiai Nyomda — Felelős vezető: Puskás Ferenc

A Könyvtár múltja

1

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára egyidős magával az Akadémiával, s története szorosan kapcsolódik az Akadémia történetéhez.¹

Az Akadémiai Könyvtár alapítása kevéssel az Akadémia alapítása után, 1826. március 17-én történt, s gróf TELEKI Józsefnek, az Akadémia első elnökének nevéhez fűződik. TELEKI 30 000 kötetes családi könyvtárát az országgyűlés előtt tett nyilatkozatával, mint elidegeníthetetlen alapítványt ajánlotta fel a Tudós Társaság céljaira.²

Az Akadémiai Könyvtár azonban — e nagylelkű alapítvány ellenére is — meglehetősen nehezen bontakozott ki. Történetének első időszakát (1826—1864) a gátló tényezők ellen folytatott küzdelmek töltik ki.

Az első időkben az Akadémia szűkös pénzügyi helyzete miatt nem igen gondolhatott könyvtárának megszervezésére. Nehezen gyarapodó alaptőkéjének kamataiból a legszükségesebb költségeket (az akadémikusok és tisztviselők honoráriumát, a kiadványok előállítását és a kitűzött pályadíjakat) is csak ügyel-bajjal lehetett fedezni.³ Hivatalos helyiségei egy városi bérleti szállás keretei között különben sem nyújtottak lehetőséget könyvtár felállítására.⁴ Így a TELEKI-könyvtárt több mint egy évtizedig nem lehetett az adományozótól átvenni. A reménytelennek látszó viszonyok között TOLDY Ferenc, akit 1835-ben választottak az Akadémia titkárává,

¹ Tanulmányunk célja kettős: egyrészt vezérfonal akar lenni az Akadémiai Könyvtár történetének készülő monográfiájához, másrészt régen esedékes tájékoztató könyvtárosaink számára. Megállapításai főleg nyomtatott forrásanyagra (az *Akadémia Évkönyvében*, *Névkönyvében*, *Almanachjában* és *Értesítőjében* foglalt jelentésekre és egyéb közlésekre) támaszkodnak, de sok vonatkozásban a levéltári anyagot (igazgatósági, nagygyűlési, kisgyűlési jegyzőkönyveket, aktákat) is figyelembe vesszük. A mélyebbre hatoló részletkutatások feladata lesz a hiányzó vagy homályos kérdéseket megvilágítani, illetőleg korrigálni. Mint általános áttekintést, szem előtt tartottuk MELICH Jánosnak e tárgyban készült, az akadémiai levéltárban levő kéziratos dolgozatát is (*Az Akadémiai Könyvtár megnyitásának százados évfordulójára. 1844. dec. 23. — 1944. dec. 23.*), de adatgyűjtésünk és előadásunk a maga egészében az említett forrásokra támaszkodik.

² Az alapítólevél latin szövegét l. *Acta Comitiorum Regni Hungariae* 1825—1827. Tom. I. p. 281. — Egykorú kéziratos másolata az Akadémiai Levéltárban 73/1838.

³ *Névkönyv a Magyar Tudós Társaságról 1832-re.* Pest, 1832. 34—36. l.

⁴ Az Akadémia első szállása a Dunasoron, az ún. DERON-házban volt, amely a mai GRESHAM-palota helyén állt. V. ö. *Névkönyv a Magyar Tudós Társaságról 1832-re.* 20. l. — A második szállás a ma is meglevő TRATTNER—KÁROLYI-ház utcai frontjának I. emeletén volt (ma Potófi S. u. 3. sz.). Ugyanezen ház egyik II. emeleti udvari részében, hét helyiségben rendezkedett be 1838-ban a Könyvtár. L. Akad. Lt. 140/1855. és Ig. Tan. jkv. 1836. szept. 10-i ülés.

vállalkozott a könyvtár megszervezésére.⁵ Első alapvető ténykedése folyóirattár és periodika-gyűjtemény létrehozására irányult. A TELEKI-féle pénz-alapra támaszkodva, rendszeressé tette a legfontosabb külföldi tudományos folyóiratok járatását, s megszervezte a kölcsönző szolgálatot. Ezzel párhuzamosan gyors ütemben s egyre növekvő körben kapcsolatot létesített Európa és Amerika kiemelkedő jelentőségű akadémiaival és tudományos társulataival a kurrens jellegű kiadványsorozatok állandó kicserélése érdekében. A legelső csereviszonyokat a berlini akadémiaival, a philadelphiai természettudományi társasággal, a cseh tudományos társasággal, a müncheni akadémiaival, az edinburghi királyi társasággal és a florenzi akadémiaival sikerült megteremteni.⁶ Alapvető jelentőségű volt másfelől TOLDY-nak az a törekvése, hogy ellássa az Akadémiai Könyvtárt a hazai friss nyomdatermékekkel is. Vásárlásokra csak igen szűk keretek között lévén lehetőség, akciót indított a hazai nyomdatermékeknek kötelespéldány-szolgáltatás formájában való megszerzésére. 1836-ban rendeletileg, 1840-ben törvényhozási úton sikerült is biztosítani a kötelespéldány-jogot.⁷ Ilyen módon lassanként megindult az Akadémiai Könyvtár könyv- és folyóiratgyűjteményének kialakulása. Mindezen túl fontos szerepet játszottak a könyvtár létrejöttében azok a nagyarányú, általában több ezer kötetre menő könyv- és könyvtárajándékok, amelyek egyes magángyűjtők (KRESZNERICS Ferenc, MARCZIBÁNYI Livius, Gr. BATTHYÁNY Gusztáv és Kázmér és SÁNDOR István) birtokából kerültek az Akadémiához, bár ezek inkább csak muzeális anyaggal szaporították az állományt.⁸

Ezt a sokoldalú gyűjtőtevékenységet néhány év múlva nyomon kellett követnie az anyag használhatóvá tételének. Miután sikerült a könyvtár számára egy külön bérleti szállást szerezni, 1839 nyarán TOLDY egy írnok segítségével hozzáfogott a rendezéshez, a felállításhoz és katalogizáláshoz. Három éven át tartó szakadatlan munka után, 1842 őszére a gyűjtemény használható állapotba került, s ettől kezdve rendelkezésre állt az akadémikusoknak. Most már nem volt akadály a TELEKI-alapítvány átvételének sem. Erre 1844 nyarán került sor, s miután a felállítás tüneményes gyorsasággal végbement, 1844. dec. 23-án megtörténhetett az ünnepélyes megnyitás.⁹

Ettől az időponttól kezdődik az Akadémiai Könyvtár szervezett működése. A TELEKI-alapítványból és a fentemlített szerzeményező tevékenységből létrejött állományát a megnyitáskor legalább 50 000 kötetre becsülték.¹⁰ Az anyag hét teremben volt felállítva, külön a TELEKI-rész, külön a szabadrendelkezésű rész. A TELEKI-alapítvány három csoportra tagolódott: külföldi tudományos irodalomra, magyar tudományos irodalomra, kézirat-, térkép- és incunabulum-gyűjteményre. Az incunabulumok száma 356, a kéziratkötegeké 600, az atlaszoké 480 volt.¹¹ A nem alapítványi anyag is három főcsoportból állt: folyóiratok és periodikák, könyvek, kéziratok és ritkaságok csoportjából. A könyvek egy ma már fel nem deríthető szakrendszerben

⁵ A Könyvtár kialakulását az 1844. dec. 23-án történt megnyitásig maga TOLDY mondja el. SCHEDEL Ferenc: *Az akadémiai könyvtár rövid története s műbenléte*. A M. Tudós Társaság Évkönyvei. VII. köt. 1842–1844. 86–91. l.

⁶ Uo. 87. l.

⁷ Akadémiai Levéltár (rövidítése ezután: AL. 1/1837.)

⁸ SCHEDEL: *í. m.* 87–89. l.

⁹ Uo. 88–91. l.

¹⁰ Uo. 91. l.

¹¹ Uo. 90. l.

voltak felállítva. A könyvtárban külön olvasó vagy tisztviselői helyiségek nem voltak; olvasásra és könyvtári munkára csupán a könyvvállványok között elhelyezett asztalok szolgáltak. A használatot eleinte csak egy betűrendes szerzői kötetkatalógus támogatta.¹² A helybeli olvasás (naponta 9-13 óráig) és a kölcsönzés egyaránt akadémiai tagokra korlátozódott; rajtuk kívül legfeljebb más elismert tudósok kaphattak engedélyt helyben dolgozásra.¹³ A könyvtárnak saját költségvetése nem volt; a könyvbeszerezésre, kötetítésre és egyéb kiadásokra szükséges összegeket az Akadémia elnöke utalványozta. A könyvtári rendes folyókiadások évi összege a megnyitás után jó ideig nem igen haladta meg az 500 forintot.¹⁴ A könyv- és folyóiratbeszerzés rendszerint az akadémiai szakosztályok kívánsága alapján történt. A könyvtári személyzet — elvileg — két könyvtárosból, egy alkalmmalag kirendelt írnokból és egy altisztből állt; a vezető könyvtárnokot a TELEKI-alapítványból, a többieket az Akadémia pénztárából fizették. Gyakorlatban hosszú ideig csak egy könyvtáros és egy altiszt működött. Az első könyvtárkezelési és rendtartási utasítás 1848-ban készült, s nyomtatásban is megjelent.¹⁵

A könyvtárnak eképpen kialakult rendje 1865-ig nem sokat változott. Az 1848—49-es politikai események átmenetileg válságos helyzetbe hozták az Akadémiát. A levert szabadságharc nyomában járó abszolutizmus nemcsak az Akadémia működését korlátozta (1857. évi oktrojált alapszabályok), hanem közvetve anyagi alapjait is megrendítette.¹⁶ Ez a körülmény természetesen nem volt kedvező a könyvtár további fejlődésére. A gyarapodás forrásait nem lehetett a fokozódó tudományos igényeknek megfelelően bővíteni. A nagy ajándékozások folyama megállt, a vásárlások továbbra is szerény keretekben mozogtak és egyidőre a kötelespéldányszolgáltatás is bizonytalanná vált. A külföldi csere volt az egyetlen eszköz, amellyel továbbra is nagy mennyiségű értékes anyaghoz juthatott a könyvtár.¹⁷

Az 1850-es években mégis többrendbeli fontos változás ment végbe a könyvtárban. 1851-ben TOLDY Ferenc, a könyvtár érdemekben gazdag adminisztrátora leköszönt megbízatásáról, s helyét átadta az első szabályszerűen kinevezett könyvtárnoknak, HUNFALVY Pálnak.¹⁸ HUNFALVY személyében a könyvtár vezetése a legjobb kezekbe került. A jeles szaktudós, a magyar etnográfia és az összehasonlító nyelvtudomány egyik megalapítója, TOLDYÉHOZ hasonló ügyszeretettel és rátermettséggel folytatta a könyvtárfejlesztés nehéz munkáját. Egy emberöltőre nyúló hosszú szolgálata alatt számos alapvető reformot hajtott végre, amelyeknek eredményei részben ma is fennállnak. Működésének kiemelkedő tényei ebben az első időszakban főleg két vonatkozásban mutatkoznak meg. Egyrészt kiváló értékű tudományos hagyatékok (JANCSÓ- és CZECH-könyvtár, DÖBRENTÉI- és GAÁL György-

¹² Kisgyűlési jegyzőkönyvek (rövidítése a következőkben: KGy.): 1842. nov. 26., 1844. jún. 24., 1844. okt. 12.

¹³ *Utasítás a M. Akadémiai Könyvtár tisztviselői számára*. Buda, 1848. 22—23. l.

¹⁴ Adatok: a M. Tudós Társaság pénztári jelentéseiben (*Névkönyv* 1844—48.) Igazgatósági jegyzőkönyvek (rövidítése ezután Ig.): 1850—63. Költségvetések.

¹⁵ Akadémiai Kéziratár Tört. 2° 23. — továbbá: *Utasítás a M. Akadémiai Könyvtár stb.* 27—28. l.

¹⁶ *Vázlatok a Magyar Tudományos Akadémia félszázados történetéből 1821—1881*. Bp., 1881. 16—25. l.

¹⁷ KGy. 1850—1864.

¹⁸ AL. 6/1851, 56/1851, 92/1851.

féle kéziratgyűjtemény, SOMSSICH-könyvtár) megszerzésében,¹⁹ másrészt a könyvtár gazdag kéziratgyűjteményéről való gondoskodásban. Ezzel a tevékenységgel kapcsolatban — mintegy belőle folyó következményként — sikerült a személyi státust is kibővíteni. Az alkönyvtárnokság megszervezésén kívül az Akadémia hozzájárult a kéziratári őri állás rendszeresítéséhez is.²⁰

Nagy veszteség volt a könyvtárra nézve TELEKI József akadémiai elnöknek 1855-ben bekövetkezett halála. TELEKI — az alapítványból folyó kötelezettségein túl — 30 éven át rendkívül bőkezű mecénása volt a könyvtárnak. Nemcsak hivatalból támogatta a könyvtár fejlődését, hanem haláláig magánpénztárából fedezte a külföldi folyóiratok előfizetését, s finanszírozta több jelentős könyvgyűjtemény megszerzését. Végrendelétében saját személyi könyvtárával s egy újabb nagyszögű (24 000 forintos) pénzalapítvánnyal gazdagította az Akadémia Könyvtárát.²¹

2

Az 1860-as évtized első felében lezárult a könyvtár történetének kezdeti korszaka. Ekkoriban mind határozottabban rajzolódtak ki egy kedvező változás körvonalai. A fordulat a politikai viszonyok alakulásával függ össze: az abszolutizmus fokozatos felszámolásával és az önálló magyar államiság helyreállításával. A változás döntően hatott ki az Akadémiára. A nemzeti társadalom — az Akadémiában a magyar önállóság jelképét tisztelve — országos adakozással és új nagyszögű alapítványokkal erősítette meg a pénzügyi kűszködő és még mindig bérszálláson szorongó intézményt. Az országos akció nemcsak az alaptőkét emelte, hanem egy önálló székház felépítését is biztosította.²²

1864—65-ben Budapest egyik legszebb helyén, a lipótvárosi Dunaparton épült fel az Akadémia nagyszerű palotája. Harmincöt évi várakozás után a Társaság végre saját hajlékában rendezkedhetett be. Ez az áttelepülés a könyvtárra nézve különösen nagy jelentőségű volt. A megnyitás óta eltelt két évtized során ugyanis a gyűjtemény annyira megszaporodott, hogy az 1840—44-ben berendezett könyvtári helyiség — amely már annak idején is szűkös volt — teljesen alkalmatlanná vált rendeltetésének betöltésére. Az újabb gyarapodásnak pedig csak úgy lehetett helyet biztosítani, hogy át kellett térni az egymás mögött, kettes-hármas sorokban való felállításra. Így a 60-as évek elején a könyvtár rendje és használata már roppant nehézségekkel kűszködött.²³

Az új palotába való átköltözéssel a helykérdés a legkedvezőbben oldódott meg. A könyvtár a dunaparti szárny földszintjén előre megállapított tervek szerint épült, s a fennálló igényeket teljesen kielégítő helyiségeket kapott. Főraktára egy 41×10,5 m terjedelmű, 6 m magas, közepén kettős oszlopsorral tagolt, fent boltozattal záruló, templomhajóhoz hasonló csarnok lett. Ezenkívül még két mellékraktár épült az udvari részen. A használat

¹⁹ KGy. 1853. márc. 14. — AL. 70, 74/1856. 619/1860, 23, 24/1861.

²⁰ KGy. 1857. máj. 15., jún. 6. 1858. máj. 29. — Akad. Kéziratár: Tört. 2° 251.

²¹ Ig. 1855. ápr. — AL 40/1856.

²² *Vázlatok a M. Tud. Akadémia félszázados történetéből.* 143—165. l. és a csatolt táblázat. — Ig. 1853. márc. 14.

²³ SCHEDEL: *í. m.* 90. l.

céljára két egymásba nyíló, összesen 70 személyt befogadó olvasóterem épült. Nem hiányzott a könyvtárnoki dolgozószo­ba sem; e célra egy külön kis helyiség szolgált.²⁴

Ebben a keretben kellett az ekkoriban kb. 60 000 kötetre menő könyvtárt — a régi rendszer figyelmen kívül hagyásával — korszerű elvek szerint újra rendezni, felállítani és katalogizálni. A biztos szaktudást és rendkívüli testi-szellemi megerőltetést kívánó munkát HUNFALVY könyvtárnok két kollégájával, BUDENZ József alkönyvtárnokkal és RÓMER Flóris kéz­irattárossal, valamint három hivatalsegéddel 1865 tavaszán kezdte meg. Az anyagot egyelőre a régi (TOLDY-féle) rendben állították fel. Már készen volt ugyan egy új, külföldi mintákat nem követő, hanem a gyűjtemény sajátos jellegének megfelelő szakrendszer terve is,²⁵ de ezt a könyvtár folyamatos használ­óságának követelménye miatt csak fokozatosan lehetett megvalósítani. Az új rendszer leglényegesebb újítása a könyvtár maradéktalan egyesítése volt, a TELEKI-alapítvány különállásának felszámolásával.²⁶ Ugyancsak fontos volt a könyvtár kiegészítő részét alkotó, de a könyvanyagtól elválasztva kezelt kéz­irattár megszervezése.²⁷ Egy év alatt — 1866 nyaráig — sikerült az ideig­lenes felállítást végrehajtani. A főraktárban a hossz­ten­gelyre merőlegesen, fülkeszerűen felállított, stílusosan kiképzett 4 méter magas faállványokon, közel 2500 m-nyi polc­so­ron foglalt helyet a könyvtár, az egyik udvari raktárban pedig a kéz­irattár. 1867 elején — a régi katalógus által nyújtott lehetőségek mellett — megnyit­tak az olvasótermek, és megkezdődött a könyvtár használata.²⁸

A munka javát jelentő feladatokat, az új rendszer létrehozatalát és az új katalógusok elkészítését természetesen csak fokozatosan lehetett végrehajtani. Ez a feladat — a napi könyvtárosi funkciók állandó ellátása mellett és az újszerzeményi anyag előnyben részesítése miatt évtizedekre elhúzó­dott.

A vezető könyvtárnok még a megnyitás előtt kidolgozta az új használ­lati szabályzatot. E szerint az olvasótermek minden héten öt napon, naponta délelőtt 10-től déli 13 óráig voltak használhatók; az akadémikus-olvasóterem ülések napján még délután 15 és 17 óra között is. Az előző évtizedek hagyományát követve, meglehetősen sok volt a szünnapok száma; zárva volt a könyvtár minden ünnepen és hétfőn, továbbá az akadémiai nagygyűlés hetében és a nyári akadémiai szünet két hónapjában. Az akadémikusok és egyetemi tanárok olvasását messzemenően megkönnyítették; a friss folyóiratokat és hírlapokat szabad használatra bocsátották, a raktárból kikért könyvek számát nem korlátozták, a kölcsönzés egy-két hónapra terjedt, s még a nyári szünidőben is lehetséges volt. A közönség számára a könyvtár használata viszont erősen korlátozott volt: senki sem kapott az olvasóterem­ben egyszerre egy könyvnél többet (szótárt és egyéb segéd­munkákat nem szá­mítva), s kölcsönzés nem volt.²⁹ Ez a rend 1875-től kezdve annyiban módosult, hogy a délelőtti könyvtárhasználat (11 és 13 óra között) csak akadémikusok számára volt lehetséges, a közönség csak délután 15—19 óra között látogat-

²⁴ KGy. 1865. márc. 20. és 1866. ápr. 9.

²⁵ KGy. 1863. febr. 23. és ápr. 27.

²⁶ AL 161/1863. és 240/1863.

²⁷ AL 809 és 814/1865.

²⁸ Akad. Ért. 1868. 33—35. l. HUNFALVY Pál jelentése.

²⁹ AL 1382/1865.

hatta a könyvtárat, az akadémikusok a délutáni időt is igénybe vehették.³⁰

Új rend alakult ki a könyvtár és az Akadémia közötti viszonyban is. A legfontosabb változás ebben a vonatkozásban a rendszeres könyvtári ellátmány biztosítása volt.³¹ 1865 után a könyvtári költségek állandó tételként szerepeltek az Akadémia költségvetésében. Az évi költségkeret — nem tekintve azt a 15 000 forintos egyszeri államsegélyt, amelyet az elnökség 1864-ben szerzett a nyilvános könyvtárrá való átalakulás előmozdítására³² — 1865-től kezdve néhány évig 1000 forint volt, 1869-től pedig — a kormány által biztosított állandó államsegéllyel — 5000 forintra emelkedett, s ezen a szinten maradt a 90-es évekig.³³ — A másik fontos rendezés a könyvtárvezetést az Akadémia részéről támogató és ellenőrző szaktestületnek (az ún. állandó könyvtári bizottságnak) 1865-ben történt létrehozása volt. Ez tett javaslatot a könyvtárat érintő minden lényeges (kezelési, rendezési, gyarapítási, feldolgozási) kérdésben az Akadémia vezető szerveinek.³⁴

Az adott új keretben és szabályozottságban megindult könyvtári élet 1914-ig, az első világháború kitöréséig folytonosan felfelé ívelő fejlődésben volt, bár a századfordulótól kezdve éppen a nagyarányú gyarapodás következtében már súlyos válságtünetek (hely- és személyzeti kérdés) is megfigyelhetők. A fejlődést mind a beszerzés és feldolgozás, mind a raktározás és használat területén beszédes statisztikai adatok bizonyítják.

Az évi gyarapodás 1885-ig 1500 egység körül mozgott, 1897-ig 2300-ra emelkedett, ettől kezdve 1914-ig pedig minden évben elérte a 10 000-et. A könyvtár tehát a szóbanforgó, csaknem félszázadra terjedő időszakban (1865—1914) mintegy 230 000 művel gyarapodott, ami — a folyóiratoknak, különböző periodikáknak és egyéb füzetes anyagnak kötetekbe foglalásával — kb. 160 000 kötetet tett ki. Vagyis az összállomány, figyelembe véve az első időszak (1831—1864) 60 000-nyi állományát is, 220 000 kötet körül lehetett.³⁵

A beszerzés forrásai — bőségi sorrendben — kötelespéldány-szolgáltatás, külföldi csere, külföldi vétel, illetve előfizetés és ajándék. Ezek aránya abszolút átlagszámokban:³⁶

1865—1885-ig	500 : 400 : 350 : 250	egység
1886—1897-ig	850 : 700 : 350 : 300	„
1898—1914-ig	8500 : 850 : 450 : 200	„

A nagyobb könyvgyűjtemények ajándékozása ebben az időszakban már ritkábbá vált ; jelentékenyebb csak alig egy-kettő akadt, az 1200 kötetes PULSZKY-féle archeológiai gyűjtemény, az 1600 kötetes HADIK Gusztáv-könyvtár, a WALDSTEIN-féle gyűjtemény, a SZILÁGYI Dániel-féle orientalisz-

³⁰ M. Tud. Akad. Almanach 1876-ra. 240—422. l.

³¹ Az eddigi állapotról l. Ig. 1850—65. Költségvetések.

³² KGy. 1864. márc. 14.

³³ KGy. 1869. jan. 9. — Ettől kezdve l. az Akad. Ért.-ben éventeközölt akadémiai költségvetési táblázatokat.

³⁴ AL 1382/1865.

³⁵ A számadatokat évről évre közlik az Akad. Ért.-ben közzétett könyvtári jelentések.

³⁶ Uo.

tikai könyvtár, valamint a SISKOVICS-, REINER- és KATONA Lajos-féle gyűjtemény.³⁷

A kötelespéldányok megtízszereződése 1898-tól fogva az előző évi új kötelespéldány-törvénnyel áll összefüggésben, amely a korábbi hézagoss, hanyag nyomdai beszolgáltatást szigorúan megrendszabályozta. — A külföldi csere fokozatosan, de mégis számottevően fejlődött: 1865-ben közel 100, 1880-ban mintegy 150, 1890-ben több mint 160, 1900-ban több mint 190 és 1910-ben több mint 230 akadémiával és tudományos intézettel folyt a kiadványok kicserélése. A vétel 1898 utáni fokozódását a költségvetési keretnek előbb 5000 forintról 6500 forintra (= 13 000 koronára), majd 18 000 koronára való emelése, továbbá ennek 1901-től újabb évi 2000 koronás állami dotációval való megtoldása tette lehetővé.³⁸

Ezzel a jelentős mértékű gyarapodással párhuzamosan megfelelő ütemben haladt a feldolgozás. A régi és új anyag rendezése, felállítása és katalogizálása szakcsoportok szerint történt. A használat érdekeihez igazodó sorrend szerint, minden évben 2—3 szakot képeztek és katalogizáltak az 1863-ban készült, de később lényegesen módosított, teljességében 54 szakcsoportból álló új szakrendszer keretében. A háromtagú könyvtáros gárda (főkönyvtárnok és két alkönyvtárnok) időnként 2—3 írnok bevonásával évente átlag 2000 művet tudott feldolgozni. Feladatuk a gyarapodási (ún. járulék-) napló vezetésén kívül előbb kétféle (helyrajzi és szak-), utóbb 1888-tól háromféle (helyrajzi, szak- és általános) katalógus készítésében állt. 1865-től 1898-ig 58 000 műről készült címfelvétel. A helyrajzi katalógus főlíó alakú kötetekből állt, az általános és a szakkatalógus negyedréte alakú cédulákból. A szakkatalógus (amely egy-egy szak anyagát a szerzők betűrendjében tartalmazta) a közönség katalógusa volt. Az általános katalógus csak a könyvtárosoknak állt rendelkezésükre.³⁹ A könyvtár legjelentősebb gyűjteményeiről (a folyóiratokról és periodikákról, a diplomatáriumokról és incunabulumokról) a századforduló körül nyomtatott tájékoztatók is megjelentek.⁴⁰ Az évtizedeken át kiegyensúlyozott feldolgozás, az 1897. évi kötelespéldány-törvény nyomán hirtelen felszökött gyarapodás miatt, komoly válságba került. A háromtagú tisztviselői kar nem tudott megbirkózni a megnövekedett feladatokkal; a feldolgozási átlag 1905-ig megmaradt a régi 2000-es szinten, s csak a világháború előtti utolsó tíz évben (alkalmi munkaerők fokozott bekapcsolásával) emelkedett 2900-ra. Ez annyit jelentett, hogy a korszak utolsó másfél évtizedében rengeteg feldolgozatlan anyag gyűlt fel a raktárakban.⁴¹

A feldolgozásnak fontos eredménye volt ez időszakban a különgyűjtemény jellegű kéziratár elrendezése, felállítása és katalogizálása. Ezt a munkát még RÓMER Flóris (1861—1869-ig kéziratár) indította meg, majd az ő nyomán folytatta 1876—1891 végéig JAKAB Elek akadémikus történettudós

³⁷ DIVALD Kornél: *A Magyar Tudományos Akadémia palotája és gyűjteményei*. Bp., 1917. 96—98. l.

³⁸ Vö. Évi könyvtári jelentésekkel az Akad. Ért.-ben 1865—1913.

³⁹ Évi könyvtári jelentések az Akad. Ért.-ben. — Mindhárom katalógus még ma is megvan, sőt használatban van.

⁴⁰ JAKAB Elek: *A M. T. Akadémia Kézirat-tárának ismertetése*. Bp., 1892. HELLEBRANT Árpád: *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában levő ősnymtatványoknak jegyzéke*. Bp., 1886. HELLEBRANT Árpád: *Diplomatáriumok és monumenták a M. Tud. Akadémia Könyvtárában*. Bp., 1909. *Folyóiratok és időszakos kiadványok a M. T. Akadémia Könyvtárában*. Bp., 1906. Katona Lajos könyvtárának címjegyzéke. Bp., 1911.

⁴¹ Könyvtári jelentések 1898—1913.

mint megbízott. A 2400 kötetet, illetve tékát magába foglaló anyagot a kor rendszerező divatja szerint könyvek módjára, szakrendszerben, tizenhat osztályban állították fel, az egyes szakokon belül négy nagyságcsoporthban. Az anyaghoz (amely kötetes kéziratokon, analectákon és leveleken kívül mintegy 11 000 darab oklevelet is tartalmazott) általános és helyrajzi katalógus készült.⁴² Néhány év múlva azonban kitűnt, hogy sem az elrendezés, sem a katalógus nem felel meg a jogos igényeknek, és 1904-től új rendezés, illetve katalogizálás kezdődött, amely megint évtizedekig tartott.⁴³

A kéziratár mellett a századfordulón — magánosok ajándékaiból — egyéb különgyűjtemények is kialakultak. Ilyen volt az Akadémia első alapítójának, SZÉCHENYI Istvánnak kézíratait, könyveit és egyéb emlékeit tartalmazó SZÉCHENYI-Múzeum (1880 körül),⁴⁴ az ELISCHER Boldizsár-féle, 4100 egységből álló GOETHE-gyűjtemény (1895),⁴⁵ RÁTH György 2364 kötetes XVI—XVII. századi hungarica-gyűjteménye (1905),⁴⁶ amely az Akadémia hasonló jellegű és nagyságú állományát egészítette ki, végül KAUFMANN Dávid 2620 kötetes, világhírű kódexeket tartalmazó hebraica-gyűjteménye (1906).⁴⁷ Valamennyiről nyomtatott katalógus készült.

Ami a raktárviszonyokat illeti, a raktárak felszerelése sokáig hiányos volt (a főraktárba 1875-ben vezették be a központi gőzfűtést, a villanyvilágítást 1895-ben), férőhely tekintetében azonban 30 éven át (1895-ig), úgy látszik, kielégítő volt a helyzet, bár a szakok száma ekkoriban már elérte az 52-t. Helyhiány miatti panaszok először a 90-es évek közepén hangzottak el, de a helyzet csak az 1898-ban meginduló kötelesepdányozón következtében vált tűrhetetlenné. A raktárbővítés égető szükség lett. Az első világháború kitöréséig négy nagy bővítés történt. 1898-ban — lemondva a hírlapok további gyűjtéséről — a nagy udvari raktárban tárolt hírlapanyagot részben a Nemzeti Múzeum könyvtárának adták át, részben az alagsorba telepítették, s a felszabadult termet könyvraktárrá alakították.⁴⁸ 1901-ben a főraktár 52 állványának tetejére toldalékolcokat építettek, ezzel újabb 9—10 000 kötet számára sikerült helyet nyerni.⁴⁹ 1909-ben a palota egyik elsőemeleti ötszobás szolgálati lakását szerezte meg a könyvtár, s korszerű vasállványokkal beépítve, mintegy 25 000 kötetet befogadó új raktárt teremtett.⁵⁰ Végül 1911-ben a palota földszintjén levő négyszobás főkönyvtárnoki lakást rendezték be raktárnak.⁵¹ Mindez azonban csak ideig-óráig segített a bajon.

A magyaránú fejlődés az olvasóforgalomban mutatkozott meg legkevésbé. Az újrarendezett Nemzeti Múzeumi könyvtár és az újonnan felépült Egyetemi Könyvtár nagy befogadóképességű olvasótermének 1875. évi megnyitása az egyetemi városrésztől kissé távolabb eső Akadémiai Könyvtárt

⁴² *Jelentés a Kézirattár rendezéséről. Kivonat Jakab Elek . . . előterjesztéséből.* Akad. Ért. 1892. 132—139. l.

⁴³ Akad. Ért. 1897. 231. l. Akad. Ért. 1905. 356—358. l.

⁴⁴ SZILY Kálmán — VISZOTA Gyula: *A Magyar Tud. Akadémia Széchenyi-Múzeumának tárgyjegyzéke.* Bp., 1905.

⁴⁵ HELLER Ágost: *Az Elischer-féle Goethe-gyűjtemény katalógusa.* Bp., 1896.

⁴⁶ Ráth György régi magyar könyvtára. Bp., 1905.

⁴⁷ Weisz Miksa: *Kaufmann Dávid könyvtárának héber kézíratai és könyvei.* Bp., 1906.

⁴⁸ Akad. Ért. 1898. 104, 231—232. l. — 1899. 224—225. l.

⁴⁹ Akad. Ért. 1902. 243. l.

⁵⁰ Akad. Ért. 1910. 254. l.

⁵¹ Akad. Ért. 1912. 266. l.

kezdettől fogva mentesítette a túlforgalomtól. A 70 személyt befogadó két olvasóterem⁵² — úgy látszik — nem is volt kihasználva, mert az akadémikusok olvasóját valószínűleg a századvégi raktárszűke idején felerészben elfalazták és raktárrá alakították át. Az olvasóforgalom a szóbanforgó félszázad (1865—1914) folyamán alig változott. A látogatók száma 1910-ig évi 6000—10 000 között mozgott, ettől kezdve azonban, valószínűleg a Fővárosi Könyvtár és más szakkönyvtárak megnyitása következtében — 3500—5500-ra apadt. Valamivel több volt (6000—14 000) a használt művek száma. A kölcsönzési forgalom — a tudósok körére korlátozódván — természetesen jóval szűkebb keretek között mozgott, de ez is feltűnően egyenletes volt. Évente 130—200 személynek 400—1200 művet kölcsönzött a könyvtár. A kéziratátarat évente 60—100 helyben kutató és 20—30 kölcsönző szaktudós vette igénybe. Az olvasóterembe kezdettől fogva bevezették a gázvilágítást, 1875-től a központi fűtést is.⁵³

Az Akadémiai Könyvtár fentvázolt nagyarányú kibontakozása legnagyobb részben HUNFALVY Pál főkönyvtárnok érdeme. Minden, ami 1851 és 1891 között történt, tulajdonképpen az ő műve, mert az ő tervei, az ő irányítása, az ő ellenőrzése alatt ment végbe. Segítőtársai közül különösen kiemelkedik HELLEBRANT Árpád alkönyvtárnok, aki 1879-től állt a könyvtár szolgálatában, és nemcsak nagy könyvtártechnikai és elméleti szaktudásával, hanem a könyvtárt ismertető tudományos publikációival is megörökítette nevét. HUNFALVY után a könyvtár először FRÖHLICH Róbert (1892—1893), később HELLER Ágost (1894—1902), majd SZILY Kálmán (1905—1924) vezetése alá került. A két utóbbi nevéhez fűződik a raktárkérdés megoldása és a feldolgozás részleges reformja.

3

Az első világháború kitörésével véget ért az Akadémiai Könyvtár egyenes-vonalú, nagyarányú fejlődése. 1914-től 1949-ig — a meg-megújuló súlyos politikai-gazdasági válságok következtében — a könyvtár többnyire igen kedvezőtlen körülmények között volt kénytelen funkcióit ellátni, s fejlődési vonala ehhez képest széles, mély hullámvölgyeket és rövid, alacsony emelkedőket mutat.

Az 1914—18-iki világháború romboló hatása a könyvtár életében fokozatosan mutatkozott meg. A pénzügyi helyzetben jó darabig nem állt be számottevő változás, 1918-ig az évi ellátmány csökkenése nem volt katasztrófális (19 800 koronáról 12 000 koronára csökkent), s nem esett hirtelen a pénz vásárló ereje sem, de a külföldi kapcsolatok megszakadása és a belső könyvtermelés visszaesése folytán a pénzerő egyre kevésbé volt célszerűen felhasználható. A külföldi csere és vásárlás csupán Németországra és Ausztriára korlátozódott. A cserekapcsolatok száma 1918-ig — az 1913-i állapottal szemben — 287-ről 87-re, a kapott csereanyag mennyisége 770 műről 320-ra, a külföldi vásárlás, illetve előfizetés mennyisége pedig 520-ról 150-re esett vissza. Jelentékeny volt a kötelezpéldányok apadása is: amíg 1913-ban 8900 mű érkezett be, 1918-ban csak 5700.⁵⁴

⁵² Magyar Minerva. V. köt. 1912—1913. Bp., 1915. 52—53. l.

⁵³ Vö. az Akad. Ért. egyes évfolyamaiban foglalt könyvtári jelentésekkel.

⁵⁴ Akad. Ért. 1914. 295—297, 1915. 307—310., 1916., 346—349, 1917. 280—282. 1918. 220—221., 1919. 162—163. l.

A bajt, amelyet a nagyértékű periodikák sorának megszakadása és egyáltalában a külföldi tudományosságtól való elszakadás jelentett, növelte a feldolgozás nagyarányú visszaesése és a raktár bővítés teljes megállása. A katalogizálás mértéke — mivel a tisztviselői kar továbbra is a hagyományos 3—4 főből állt, a kisegítő írnokok alkalmazása viszont megszűnt, — évi 2900 műről 1000-re esett. 1918-ig fokozatosan megállt a kéziratár rekatalogizálása is.

Betetőzte ezt az általános visszafejlődést az olvasóforgalom csökkenése. Az egyre fokozódó szénhiány miatt az olvasótermet 1917-től kezdve a téli hónapokban zárva kellett tartani. Így a látogatók száma az 1913. évi 4500-ról 1918-ban 1100-ra, a használt művek száma 6300-ról 1800-ra fogyott. Ugyanekkor a kölcsönzési forgalom érthető módon némileg emelkedett: a kölcsönzők száma 150-ről 330-ra, a kölcsönzött művek száma 700-ról 800-ra nőtt.⁵⁵

Ez a válságos állapot hosszan átnyúlt a háború utáni évekre is. A háború okozta kiesések és mulasztások kellő ütemű pótlását sokáig gátolta az óriási méreteket öltött pénzügyi infláció. A könyvtár költségvetési kerete az 1918. évi 12 000 koronáról 1926-ig 78 500 000 koronára növekedett.⁵⁶ Az aggastyán SZILY főkönyvtárnok — aki 1905-ben mint nyugalmazott akadémiai főtitkár csaknem 70 éves korában lépett hivatalba — és közel 70 éves segítőtársa, HELLEBRANT alkönyvtárnok tétován állt a forgatagban. A külföldi vásárlásokat és folyóirat-előfizetéseket az értéktelen pénzzel nem sikerült megindítani; nem igen tudták felvenni a cserekapcsolatokat sem, mert — a magyar akadémiai könyvkiadás elakadása miatt — nem volt mivel cserélni.⁵⁷ Kivételszámba mentek azok a külföldi akadémiák (London, Edinburgh, Róma), amelyek önkéntesen, ellenszolgáltatás nélkül is megküldték kiadványaikat. Így sokáig egyedül a kötelespéldány-szolgáltatás volt az a forrás, amely a könyvtár állományát gyarapította. A katalogizálás is akadozva, csupán a háborús mértékben (évi 1000 mű) folyt, s ennek következtében tovább szaporodott a feldolgozatlan anyag. Fűtés híján folytatódott a pangás az olvasóforgalomban is.⁵⁸

A fordulat SZILY főkönyvtárnok halála (1924) és HELLEBRANT alkönyvtárnok csaknem egyidejű nyugalomba vonulása (1925. jan.) után bontakozott ki. 1925 elején a 69 éves FERENCZI Zoltán személyében a budapesti Egyetemi Könyvtárnak évtizedeken át volt igazgatója került a könyvtár élére. Az új főkönyvtárnoktól mint országoshírű könyvtári szaktekinélytől várta az Akadémia rendkívül lehanyaglott, a korszerű igényektől messze elmaradt könyvtárának felemelését. FERENCZI működése — az infláció tombolásának ellenére — két év alatt valóban jelentős eredményekkel járt. Hat főnyi, többnyire fiatal emberekből álló tisztviselői karával, akik közül ötöt 1923—24-től kezdődőleg — a Magyar Tudományos Akadémia állami támogatásáról szóló 1923. évi I. t. c. értelmében — a Közoktatásügyi Minisztérium bocsátott az Akadémia rendelkezésére, és 3 altiszttel⁵⁹ a következő tervszerűen megfontolt reformokat valósította meg. Alapvetésként még 1925-ben részben a palota újabban kiürített helyiségeiben, részben a szomszédos bérházban

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Akad. Ért. 1927. 64. l.

⁵⁷ Akad. Ért. 1922. 84. l.

⁵⁸ Akad. Ért. 1920. 21—22., 1921. 187—188., 1922. 84—85. l.

⁵⁹ M. Tud. Akad. Almanach 1924. 77—78. l., 1925. 75—76. l. 1926. 74—75. l., 1927. 76—77. l.

megszerzett üzlethelyiségek sorában sikerült három új raktárt biztosítani, mintegy 1700 folyóméter rakterülettel; ezáltal az ekkor 54 szakban csoportosított 262 000 kötetre menő állományt maradéktalanul elhelyezhette. Második lépésként újjáélesztette a tíz év óta teljesen lehanyaglott szerzeményezést. Megfelelő devizák biztosításával 1925-ben újból megindult a külföldi folyóiratok előfizetése, s a megújuló akadémiai könyvkiadás alapján széles körben elkezdődött a régi cserekapcsolatok újrafelvétele. Az eredményt az évi gyarapodás mennyiségének 6500—7000 műre való emelkedése jelzi, szemben az előző évek 2500—3500-as mennyiségével. Harmadik lépés a feldolgozás reformja volt. Ez egyrészt az egységes növedéknaplózás megindításában állt (eddig ugyanis szerzeményi csoportonként külön-külön történt a naplózás), másrészt az írógéppel való katalogizálás bevezetésében. Sor került végül az olvasószolgálat megjavítására is. A forgalom csakhamar a háború előtti színvonalra emelkedett, sőt könyvhasználat tekintetében még magasabbra (3000—4000 olvasó, 10 000—13 000 mű).⁶⁰

A nagy lendülettel megindult hasznos reformtevékenység FERENCZINEK 1927 tavaszán történt halála miatt sajnálatosan épp akkor maradt abba, amikor az új, értékálló valuta létrejöttével az Akadémia évi 120 000 pengő állandó államsegélyt nyert, s amikor, egészen váratlanul, egy tudománykedvelő arisztokrata, VIGYÁZÓ Ferenc végrendeletileg olyan hatalmas vagyont hagyott az Akadémiára, amilyennel az fennállása óta még nem rendelkezett. A VIGYÁZÓ-vagyon nagyszerű lehetőségeket kínált az Akadémiai Könyvtár gyökeres újjászervezésére.⁶¹ Ilyen átfogó jellegű, a századforduló óta esedékes korszerűsítésre azonban több okból nem került sor. Elsősorban azért, mert az Akadémia más célokat kívánt a VIGYÁZÓ-vagyonnal szolgálni, a könyvtárnak általában csak 6000—9000 pengős évi ellátmányt biztosított; másodsorban, mert alig néhány évi prosperitás után 1931-ben a világgazdasági válság következtében a jövedelmek megcsappantak; végül mert a könyvtárvezetés nem folytatta FERENCZI általános jellegű, újjászervező munkáját.⁶²

Az 1928-ban kinevezett új főkönyvtárnok, SZINNYEI József, jeles finn-ugor nyelvész mint nyugalmazott egyetemi tanár 71 éves korában vállalta el a könyvtár vezetését. Az adott problémákat — elődjével ellentétben — nem párhuzamosan, hanem egymásután kívánta megoldani. Először a háború és infláció okozta nagy könyv- és periodikahiányok pótlásában látta főfeladatát (1928). E vonalon megkezdett tevékenységétől azonban hamarosan eltért, s 1929—1935-ig, részben külső munkaerők bevonásával, katalogizálási munkákat végeztetett, úgyszólván teljesen mellőzve a külföldi vásárlásokat és előfizetéseket. Célkitűzésének megváltoztatására főleg az indította, hogy 1929-ben az említett nagy örökség részeként átvette az Akadémia a VIGYÁZÓ-család mintegy 17 000 kötetből álló, kódexekben, ősnymtatványokban, régi hungaricumokban és egyéb ritkaságokban gazdag könyvtárát, amelynek feldolgozása mellőzhetetlennek látszott. Ugyancsak katalogizálást kívántak az ugyanezen időben megszerzett más, értékes nagy könyvajándékok is (STEIN Aurélnak mintegy 1200 kötetes kasmiri könyvtára, KÉGL Sándornak kb. 2800 művet magában foglaló orientalisztikai gyűjteménye), nem is szólva

⁶⁰ Akad. Ért. 1927. 20—23. l.

⁶¹ Akad. Ért. 1928. 175—178. l., 1929/30. 88—100. l., 1931. 88—107. l., 1932. 303—312. l. stb.

⁶² Akad. Ért. 1929/30. 76. l., 1931. 60. l., 1932. 296. l. stb.

a régi ajándékokról és a kb. 40 000 kötetre menő kötelespéldány-maradványokról. A munka meghozta az eredményt : mintegy 134 000 műre terjedő anyagot sikerült katalogizálni, ami gyakorlatilag nemcsak a különböző ajándék-könyvtárak és a kurrens gyarapodás feldolgozását jelentette, hanem az évtizedek óta felgyülemlett roppant mennyiségű hátralékok felszámolását is. Szépen egészítette ki ezt a nagy jelentőségű teljesítményt az 1904 óta folyó kéziratári rekatalogizálás befejezése.

1936-tól kezdve a könyvtár ismét a külföldi vásárlások útjára tért vissza. Ezzel a programmal azonban elkésett: a beszerzéseknek 1939-ben lényegében véget vetett a második világháború kitörése. Az idáig beszerzett művek száma mindössze 765 volt. Ettől kezdve 1941-ig már csak a háborúnyújtotta szűk lehetőségek között tudott a könyvtár (évi 150—180 kötetet) beszerezni. Szerencse, hogy az 1925—26-ban megindított cserekapcsolatok — mivel jelentősebb pénz- és munkabefektetést nem kívántak — a katalogizálási időszakban is fejlődtek, s közel 190 állandó relációt eredményeztek.⁶³ Jórészt megoldatlanok maradtak a könyvtár alapvető fontosságú kérdései is. Számbajövő javulás csupán személyzeti vonatkozásban következett be, de ez is külső tényező segítségeként. 1934-től 1943-ig a Közoktatásügyi Minisztérium összesen 4 gyakornokot, illetve középiskolai tanárt rendelt szolgálattételre a könyvtárba. Velük együtt 10-re emelkedett a könyvtárosok száma. Az altisztek száma viszont 3-ról 2-re csökkent.⁶⁴ A raktárkérdés terén lényeges változás nem történt. Az 1925—26-ban létesített új raktárak néhány év alatt megteltek; az újból fellépő helyhiányon 1932-ben nagyarányú anyagátrakással, illetőleg tömörítéssel és a főraktári fülkékben elhelyezett póttárványokkal próbáltak segíteni. A raktári s egyszersmind a feldolgozó munka megkönnyítését szolgálta a régi központi fűtőberendezésnek a főraktárban 1940 folyamán történt kicserélése. Munkaszobák híján ti. a megszaporodott tisztviselőket a raktárban kellett elhelyezni.

Ennyiben álltak azok az eredmények, amelyeket a század eleje óta s főképp az első világháború alatt a fejlődésben elmaradt Akadémiai Könyvtár színvonalának emelése érdekében másfél évtized alatt sikerült elérni. Jóformán még csak egy-két vonatkozásban állt elő többé-kevésbé megfelelő helyzet, s már ismét háborúba kerültünk, mégpedig olyan háborúba, melyben hadszíntérre vált az egész ország.

1943 nyarán, amikor a harcátér Magyarország határai közelébe került, a könyvtár új vezetőt kapott. Az elhalt SZINNYEI Józsefet MELICH János, a szláv filológia nyugalmazott egyetemi tanára váltotta fel. Az új főkönyvtárnok hivatalbalépésekor — 71 éves korát megcáfoló frissességgel — terjedelmes reformprogramot dolgozott ki a könyvtár korszerűsítésére. A reformok ideje azonban elmúlt, most már egyetlen feladatra kellett minden erőt összpontosítani: a könyvtár állományának a háborús pusztulástól való megmentésére.⁶⁵

1943 elején — tekintettel a bekövetkezett légiveszélyre — a budapesti nagy közgyűjtemények megkezdték legértékesebb anyaguk elcsomagolását, illetve biztonságba helyezését. Példájukat az Akadémiai Könyvtár is követte.

⁶³ Akad. Ért. 1929/30. 14—25. l., 1931. 30—45. l., 1935. 310—321. l., 1936. 137—147. l., 1937. 200—209. l., 1938. 163—172. l., 1939. 163—172. l.

⁶⁴ Magy. Tud. Akad. Almanach 1928. 82—83. l., 1929. 86—87. l., 1930. 89—91. l., 1931. 96—99. l., 1932. 101—103. l., 1935. 108—111. l., 1938. 115—118. l.

⁶⁵ AL. MELICH János: *Jelentés a Könyvtár 1943—44. évi állapotáról.*

Az elvégzendő munka igen sokrétű és felelősségteljes volt ; ki kellett válogatni a könyvtár hatalmas anyagából azokat a darabokat, amelyek pótolhatatlan értéknek számítottak, ezekről jegyzéket, illetve mikrofilmet kellett készíteni, s aztán mindent vízhatlan ládákba csomagolva, kijelölt óvóhelyre szállítani. Az elrejtés több szakaszban zajlott le, s 1944 tavaszán zárult. A kódexek, a magyar irodalom és tudomány klasszikusainak kéziratai, az ősnymtatványok, a régi hungaricumok, a GOETHE- és KAUFMANN-gyűjtemény válogatott darabjai s más ritkaságok 30 ládába csomagolva részben a Nemzeti Bank veszprémi bombabiztos óvóhelyére, részben a budai Várhegy alatti fedezékbe, s innen később a Nemzeti Múzeum pincéjébe kerültek. Ezenkívül még rengeteg anyag (a kézirat- és academica-gyűjtemény, a katalógus) jutott az Akadémia saját pincéjébe is. A Budapest ellen intézett első nagy légitámadás (1944. április 3.) után sor került az olvasóterem bezárására, majd gyors egymásutánban megszűnt a többi életműködés is : a kölcsönzés, a feldolgozó munka, a vásárlások, az előfizetések. 1944 nyarától kezdve korlátozott felügyeleti szolgálat keretében már csak két funkciót végzett a könyvtár : a köteleespéldányok átvételét és az akadémikusok kutatómunkájának támogatását.⁶⁶

A Budapesten 1944 karácsonyától 1945. február 14-ig lezajlott harcok alatt az Akadémia dunaparti épülete és vele a könyvtár rendkívül erős tűzhatásnak volt kitéve. A palotát számos romboló és gyújtóbomba érte, a könyvtárnak azonban sikerült a tűzvésztől megmenekülnie. Károk nélkül is bőven keletkeztek. Épület és berendezés majd minden helyiségben megrongálódott. Egyes mellékraktárak romok alá kerültek, másokban az állványok összedőltek, s több mint 1000 könyv szétroncsolódott, de sokat szenvedett maga a főraktár is, amely két hónapon át ablaktalanul tárva-nyitva állt az utca felé.⁶⁷

A romok eltakarítása és a földredölt anyag felállítása rendkívül nehéz körülmények között (fűtés, világítás, víz nélkül) s csökkent létszámú személyzettel 1945 késő tavaszán kezdődött. Néhány hónap alatt a főraktárt és a tisztviselői dolgozószobát nagyjából sikerült annyira rendberakni, hogy az akadémikusok számára való kölcsönzést meg lehetett indítani, de az olvasótermet — mennyezetének megrongálódása miatt — zárva kellett tartani. Egyéb munkák megindításáról nem lehetett szó, mert a könyvtár semmiféle pénzalappal nem rendelkezett, és sem a szükséges javításokat nem tudta elvégeztetni, sem a szükséges anyagokat (fűtőanyag, papíros, írószer) nem tudta beszerezni, sőt sokáig — a portókötség miatt — a kötelespéldány-csomagokat sem tudta kiváltani. A Közoktatásügyi Minisztériumtól kapott segélynek nem lehetett hasznát venni a devalváció és a nyomában járó hallatlan méretű infláció miatt.⁶⁸

Az 1946. augusztusi pénzügyi stabilizáció után lassú javulás kezdődött, de az Akadémia vagyoni tönkremenetele miatt, még évekig nem tudott ellátmányt nyújtani. A könyvtárvezetés a legszükségesebb kiadásokra szükséges anyagiakat hulladékpapíros eladásából teremtette elő. 1946-ban 960, 1947-ben 5169 Ft volt az összbevétel. Ezekkel a szerény összegekkel is megpróbált okszerűen gazdálkodni a könyvtár. Elvégeztette a legszükségesebb

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ AL. 372/1948. és MELICH J. : *Jelentés a Könyvtár 1945–47. évi állapotáról.*

⁶⁸ Uo.

javítási munkálatokat (ablakozás, kisebb bútorkárok, írógépjavítás), sőt vásárlást és köttetést is megkísérelt.⁶⁹

A nehézségek ellenére 1946—47-ben két jelentős eredményt sikerült elérni. A fontosabb ezek közül kétségtelenül az 1943—44-ben elrejtett anyag feltárása és visszahozatala volt. A Veszprémbe került 10 láda anyagot csak hosszas nyomozás után sikerül megtalálni Ausztriában (Spital am Pyhrn-ben), ahová a háború alatt a Nemzeti Bank saját anyagával együtt kivitette. Ez 1946 őszén érkezett vissza, sértetlenül. Ugyancsak hiány és ~~kár~~ nélkül került elő a Nemzeti Múzeumban elhelyezett 20 láda anyag és az Akadémia pincéjében elrejtett részleg. De jelentős volt az a váratlan gyarapodás is, amelyre az 1945-ben feloszlott Nemzeti Casino könyvtárának átvételével tett szert a könyvtár. A mintegy 45 000 kötetnyi anyagot — pénzfedezet híján — két részletben (1946 tavaszán, illetve 1947 nyarán) középiskolás diákok szállították be az Akadémiára. A helyreállító jellegű munkák közül ezekben az években kiemelkedik a főraktár szakjainak újrendezése és a nemzetközi cserekapcsolatok újrafelvétele (65 intézmény, 208 kiadvány). Nagyjában ugyanezek a munkák folytatódtak a következő (1948) évben is, de egyre erősebb ütemben és egyre szélesebb körben, mert a Közoktatásügyi Minisztérium ismételtén új munkaerőket bocsátott a könyvtár rendelkezésére. Az összlétszám 1948 nyaráig 17 tisztviselőre és 3 altisztre emelkedett.⁷⁰

1948 őszétől kezdve megindult a nagyobbarányú, építkezésekre is kiterjedő helyreállítás, sőt ezen túl a könyvtárnak a népi demokratikus állami és társadalmi berendezéshez igazodó átszervezése is. E program végrehajtását az Akadémia új főkönyvtárnokra, KERESZTURY Dezsőre bízta. Mintegy félszázad óta KERESZTURY volt az első főkönyvtárnok, aki nem 70 év körüli életkorban, s nem a gróf TELEKI-család könyvtáralapító ágának kinevezése alapján nyerte el tisztét. Az átszervezés alapvető feladataként az új vezetés törekvése arra irányult, hogy a századforduló óta meglehetősen önmagába zárkózott könyvtárt az életbe eleven szálakkal visszakapcsolja. Mindenekelőtt a kormányhatóságokkal és társadalmi szervekkel igyekezett állandó jellegű érintkezést felvenni. Az új könyvtárpolitikai tájékozódás kedvező eredményei csakhamar megmutatkoztak, mégpedig éppen a legdöntőbb jelentőségű kérdésekben: a személyzet és a pénzügyi költségkeret kérdésében. A Közoktatásügyi Minisztérium, mint az utóbbi időben ismételtén történt, saját költségvetése terhére újabb 17 tisztviselőt bocsátott az Akadémiai Könyvtár rendelkezésére. Így 1948—49 folyamán a könyvtári alkalmazottak száma elérte a 29-et: közülük 24 tudományos képesítésű tisztviselő volt, 2 adminisztratív munkatárs és 3 hivatalsegéd. Ugyanekkor a különböző kormány-szervek segítségével sikerült jelentős (250 000 Ft) pénzügyi alapot teremteni az újjáépítésre.⁷¹

Ezekre a személyi és pénzügyi lehetőségekre számítva, készült el a könyvtár munkaterve, amely az országos újjáépítés 3 éves tervéhez kapcsolódva nemcsak a megromlódott olvasóterem és raktárak helyreállítását tűzte ki céljául, hanem új raktárak és munkahelyek építését és berendezését is.⁷²

⁶⁹ Uo.

⁷⁰ Uo.

⁷¹ AL. KERESZTURY Dezső: *Jelentés a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1943. okt. 1. — 1950. márc. 1-ig végzett munkájáról.*

⁷² Uo.

Az 1949 elején megindult munkálatok valóban szép eredményekhez vezettek. Először az olvasóterem és a hozzácsatlakozó, folyóirat-olvasóvá átalakított terem helyreállítása és új berendezése történt meg.⁷³ Majd megépült a különgyűjtemények (kézirattár, régi hungarica- és ősnymtatvány-gyűjtemény) új helyisége. Ez a palota első emeletén, három teremben nyújtott férőhelyet mintegy 400 folyóméternyi anyag számára. A raktárnövelés programjából is megvalósult néhány fontos részlet. Sikerült a palotában levő akadémiai könyvkiadóvállalati készletraktárt berendezésével együtt megszerezni, s ezzel 850 folyóméternyi új rakterületet biztosítani. Ezenkívül egy új, üveg-födémrel kettéosztott kisebb vasállványos raktár is készült 460 folyóméter férőhellyel. Mindez azonban még távolról sem elégítette ki a szükségleteket.

Az épülő új raktárak, a megnövekedett személyzet és az új pénzügyi keretek biztosították a bátrabb szerzeményezést. 1949-ben mintegy 7000 művel gyarapodott a könyvtár; ezek közül 2400 volt kötelespéldány, 2300 külföldi cserepéldány (240 intézettől), 1200 külföldi vétel és 1200 hazai ajándék. Ezenkívül 530 külföldi folyóirat és 170 hazai folyóirat, illetve periodika járt a könyvtárnak.

Az olvasóforgalom fellendülése szempontjából nagy jelentőségű volt az életbeléptetett új olvasótermi szabályzat, amely reggel 9 órától esti 20 óráig tette lehetővé az olvasást, és ezzel egy több mint 80 éven át fennálló gyakorlatot helyezett hatályon kívül. S valóban 1949/50 fordulóján az olvasók száma havi 350-ről 970-re ugrott fel, az olvasott művek száma 1100-ról 2400-ra. A kölcsönzési forgalmat ugyanekkor havi 130-as személyi és 200—300 kötet-átlag jellemezte.

Az átszervezési tervek közül egy akadémiai bizottság közreműködésével elkészültek egy országos jellegű orientalisztikai gyűjtemény felállításának tervei, sőt a létrehozására szükséges hitelkeret egy részét is sikerült biztosítani.⁷⁴

Mindezek a jelentős építkezések és reformok azonban csak bevezetői voltak egy küszöbönálló még szélesebbkörű és mélyebbreható változásnak, amely az 1949. évi új akadémiai törvény értelmében 1950 elején indult útjára.

BERLÁSZ JENŐ

⁷³ Uo.

⁷⁴ Uo.

A Könyvtár jelene

Az 1949. december 15-én kiadott 1949. évi XXVII. törvénnyel kormányzatunk újjászervezte a Magyar Tudományos Akadémiát, amely ettől kezdve a Magyar Népköztársaság legfőbb tudományos szerve, a magyar tudományos élet vezetője és irányítója lett. Egyben pontosan körvonalazta feladatait, és biztosította ezeknek ellátásához a szükséges anyagi fedezetet is.

Az újjászületett Akadémia kialakította kutatóintézeti hálózatát, melyben legrégebb intézete, az Akadémiai Könyvtár is elfoglalhatta az őt megillető helyet.

Az Akadémia feladatainak megállapítása nagymértékben meghatározta könyvtárának alapfeladatát is. Nyilvánvalóvá tette azt, hogy intézetünket az Akadémia keretében folyó munka könyvtári bázisává kell fejleszteni, és tevékenységét minden vonatkozásban a tudományos kutatás szolgálatába kell állítani.

Ennek megvalósítása a könyvtár teljes átalakítását és korszerűsítését kívánta meg. Ilyen irányban azonnal meg is indult a munka, de természetesen nem vezethetett hirtelen változáshoz, és nem történhetett meg egyenletesen, zökkenők nélkül. Az elmaradott és elhanyagolt könyvtár életrekeltéséhez, zárkózottságának felszámolásához és modern tudományos nagykönyvtárrá való alakításához évek kellettek. A fejlődés még így is ugrásszerű volt.

Az átalakulásra az elvi célkitűzéseknek az akadémiai törvényben és az új alapszabályokban való tisztázása mellett elsősorban az anyagi, gazdasági alap megteremtése adott lehetőséget. Az Akadémiai Könyvtár több mint 120 éves fennállása óta most jutott először önálló költségvetéshez, most biztosítottak számára nagyobb létszámkeretet is. (1950 : 29, 1952 : 59, 1955 : 63 fő.) A munkahelyek, a raktárak, a korszerű berendezés legalább részleges biztosítása még évek nehéz munkájába került ugyan, az elmúlt évtizedek mulasztásainak helyrehozása is rengeteg — egyetlen más hazai könyvtárban sem jelentkező — nehézséget okozott, de ezeknek megoldásával párhuzamosan, az új anyagi és személyzeti ellátottságra támaszkodva mégis egyre nagyobb arányokban bontakozott ki a könyvtár új alapokon való megszervezésének munkája. Ez különösen 1952 után vett erős lendületet, amikor egy akadémiai és könyvtári szakemberekből álló bizottság az addigi fejlődés eredményeit és hibáit feltárva, igen helyes és meggondolt utat mutatott a további fejlődés számára. E segítő jellegű vizsgálat egyik fontos ered-

ményc volt az is, hogy az Akadémia Elnöksége a könyvtárvezetés elvi ügyeinek támogatására akadémikusokból és könyvtárosokból álló Könyvtári Tanácsot hozott létre.

*

A Könyvtár feladatának lényege — mint láttuk — már az Akadémia újjászervezésekor kialakult. De a fejlődés követelte új célkitűzések megállapítása, a részletek pontos meghatározása és a gyakorlatban való megvalósítása csak hosszabb idő elteltével és megfelelő tapasztalatok alapján kristályosodhatott ki. Így a főfeladatok végleges megfogalmazására 1953 elején került sor, amikor az Akadémia Elnöksége — az akkori könyvtárvezetés javaslatára — a könyvtár működési körét megállapította. Ennek alapján az Akadémiai Könyvtár főfeladatai:

1. A magyar tudományos kutatásnak hazai és külföldi könyvvvel és tájékoztatással (bibliográfiával) való támogatása.

2. A magyar tudományos kutatás eredményeinek, mindenekelőtt az akadémiai kiadványoknak rendszeres csere formájában való eljuttatása a külföldi tudományos intézetekhez.

3. Az akadémiai intézeti hálózat könyvtárainak a személyzeti viszonyoktól függő támogatása a könyv- és folyóiratbeszerzés, a kiadványcsere, a mikrofilm és a könyvtári módszertani munka területén.¹

A három főfeladatnak megfelelően fejlődtek a könyvtár funkciói is. A hagyományosnak számító (állománygyarapítás, nemzetközi cseretevékenység, feldolgozás, raktározás, használat biztosítása, a magyarországi orientálistika könyvtári feladatai) megújultak, átalakultak, s egyben új funkciók kibontakozása indult meg (tájékoztató és bibliográfiai szolgálat, mikrokönyvtári és laboratóriumi munkák, a központi könyvtári helyzetből adódó teendők ellátása). Emellett többi tudományos nagykönyvtárunkhoz hasonlóan az Akadémiai Könyvtár mint önálló tudományos intézet is fokozatos — személyzeti lehetőségeitől és aktuális feladataitól függő — munkába kezdett, s így közvetlenül is segítette és segíti a magyar tudomány, elsősorban a könyvtártudomány fejlesztését.

Említsre méltó az is, hogy 1953-tól kezdődően — a feladatok és funkciók kibontakozásával párhuzamosan — az Akadémiai Könyvtár korábbi elszigeteltségét megszüntetve, belekapcsolódott a hazai könyvtárügyi csúciszervek (Könyvtártudományi Főbizottság, Országos Könyvtárügyi Tanács) s nemzetközi szervezetek (UNESCO, ASLIB) munkájába.

Természetesen a funkciók gyakorlásának biztosítására megfelelő, korszerű szervezeti keretet kellett találni, és ezt az évek folyamán állandóan fejleszteni, az élet követelményeihez alakítani. Az Akadémiai Könyvtár munkaterülete egyrészt akadémiai helyzetéből következő sokrétű feladatainál, másrészt gyűjteményei speciális tagozódottságánál fogva erőteljesen differenciált, így az egyéni sajátosságokat figyelembevevő, de mégis egyöntetű szervezet kialakítása mindig gondot okozott a könyvtárvezetésnek. Csak többszöri átszervezés, kísérletezés után jutott a könyvtár mai — megfelelőnek látszó — szervezeti formájához. Jelenleg az intézetnek a következő önálló

¹ A központi könyvtári feladatot 1953-ban az Elnökség nem rögzítette le írásban, de egyrészt a könyvtári gyakorlat, másrészt az Akadémia elnökének ilyen vonatkozású rendelkezései ténylegesen kialakították azt.

részlegei vannak : szerzeményezési osztály, nemzetközi kapcsolatok csoportja, feldolgozó osztály, olvasószolgálati osztály (ide tartozik a raktári részleg és a folyóiratkezelés is), tájékoztató és bibliográfiai osztály, különgyűjtemények osztálya. Utóbbi négy részre tagolódik : kéziratár, régi könyvek gyűjteménye, Keleti Könyvtár, mikrofilmtár és laboratórium.² Több mint öt évig, míg 1956 elején az Irodalomtörténeti Intézethez nem csatolták, szervezetileg az Eötvös Könyvtár is az Akadémiai Könyvtárhoz tartozott, mint annak egyik osztálya, bár lényegében önálló könyvtárként működött.

Amint a könyvtár feladatainak végleges tisztázásához is évek kellettek, úgy gyűjtőkörének megnyugtató kialakítása is hosszabb időt vett igénybe. A könyvtár 1950 előtt beszerzett anyaga — főleg könyvanyaga — túlnyomórészt társadalomtudományi volt, a természettudományi szakok kevésbé voltak képviselve. Ezért az Akadémia újjáalakítása előtt pár hónappal akadémiai és könyvtári körökben még az a gondolat is felmerült, hogy a meglevő természettudományi szektort — minthogy annak méltó fejlesztésére nem volt fedezet — teljesen meg kell szüntetni. E terv szerencsére nem valósult meg, hanem úgy határoztak, hogy az eddig gyűjtött természettudományi anyagot sértetlenül meg kell tartani, és a további fejlesztés kereteit ki kell jelölni. Ezzel azonban nem záródott le a probléma, sőt 1950-ben egészen más módon és sokkal nehezebb formában újra jelentkezett. Az újjászervezés előtt három osztályból álló Akadémia most nyolc osztályra tagolva kezdte meg működését, amelyek közül az eddigi eggyel szemben hat volt a természettudományi. Hogyan lássa el ezeket a Könyvtár, melynek feladata az akadémiai munka minden területen való támogatása, eddigi gyűjteményei és érvényben levő gyűjtési politikája alapján kutatási anyaggal? Az akkor kialakult felfogás szerint csak az eddigi gyakorlat módosításával és olyan profiltervezet elkészítésével, amelynek segítségével az intézet minél előbb éppen olyan alapkönyvtárrá fejlődik, mint amilyen a Szovjetunió Tudományos Akadémiája mellett működő két nagy könyvtár is. A következő évek gyűjtése elvben tehát általános, igen sok tudományterületre részleteiben is kiterjedő volt. A gyakorlatban azonban — már csak anyagi okokból is — megszorításokat kellett alkalmazni, amelyeknek szabályozására a profiltervezetek egész sora készült el. Ezek azonban nem hozhattak végleges megoldást már csak azért sem, mert még nem számoltak eléggé két, időközben jelentkező lényeges tényezővel. Felmerült ui. ekkor már egyrészt az a szempont, hogy az Akadémiai Könyvtár nem önmagában, hanem az egyre-másra alakuló kutatóintézetek könyvtáraival alkot egységet, profilját tehát az intézetek gyűjtőkörének tekintetbevételével kell meghatározni, másrészt az is, hogy a könyvtár profilját az ország más nagy tudományos könyvtárainak gyűjtőkörével is szükséges egyeztetni. Ezeknek figyelembevételével a könyvtár gyűjtőkörének végleges meghatározása

² Az ötvenes években a különgyűjteményi csoportok önállósulásával és a kutatók munkáját szolgáló beruházások végrehajtásával párhuzamosan következett be a jelzett szervezeti differenciálódás: 1951 februárjában a Keleti Könyvtár új termei nyíltak meg, 1951 márciusában a kéziratári dolgozó- és kutatóhelyiségek használatbavételével az újjászervezett kéziratár kezdte meg működését, 1953 januárjában indult meg a tájékoztató és bibliográfiai osztály munkája, 1953 áprilisában a mikrokönyvtár és a laboratórium kezdett el dolgozni. 1954 februárjában a régi Könyvtár új gyűjteménye és az önálló csoporcsoport (ma nemzetközi kapcsolatok csoportja) szervezése történt meg, majd 1954 júliusában az olvasószolgálaton belül a nagyrértékű és meglehetősen elhanyagolt folyóiratanyag rendezésére külön folyóiratcsoport alakult.

1953 elején, a feladatok tisztázásával egyidőben történt meg. Az ekkor hozott elnökségi határozat alapján az Akadémiai Könyvtár gyűjti minden tudomány területéről azokat a segédkönyveket, melyek a magasfokú tájékoztatószolgálathoz szükségesek; a világ összes tudományos akadémiainak hivatalos kiadványait; a marxizmus—leninizmus irodalmát, valamint a módszertani és tudománytörténeti szempontból szükséges egyéb filozófiai irodalmat; a természettudományok terén — a segédkönyvek mellett — csak az alapvető, átfogó jellegű műveket (a természettudományi kutatást közvetlenül szolgáló műveket az intézeti könyvtárak gyűjtik); a társadalmi tudományok területén elsősorban az országos viszonylatban reáharuló szakokat (ezek számára tudományági szakkönyvtár): az egyetemes történet ókori részét, világirodalmat, a világirodalomtörténet egészét, beleértve a klasszika filológiát, az orientalisztikát és a nyelvtudomány minden ágát.

A gyűjtőkörnek ez a meghatározása három évi gyakorlat tapasztalatai alapján lényegében helyesnek bizonyult. Részleteiben azonban természetesen felmerült még egy-két probléma. Ezek közül mint a legfontosabbat kell megemlítenünk azt, hogy hatféle területen *egyetlen* könyvtár képtelen a tudományági szakkönyvtári funkciókat megfelelően ellátni, viszonylagos teljességre törekedni a szakirodalom begyűjtése terén. Különösen két terület átfogása vált számunkra lehetetlenné, mégpedig a világirodalom és a hozzá kapcsolódó irodalomtörténet viszonylagosan teljes gyűjtése. Az Akadémiai Könyvtár a szépirodalom és irodalomtörténet *egészét* önmagában, az ország könyvtári hálózatának többi tagjától elszigetelten, egyedül nem gyűjtheti, ezt gyakorlatilag képtelen keresztülvinni. Saját területünkön, a hálózaton belül már tisztáztuk a kérdést: a Központi Könyvtár szépirodalmi vonatkozásban a klasszikus és kiemelkedő műveket, kritikai kiadásokat gyűjti, a részleteket az Eötvös Könyvtárnak engedi át, irodalomtörténet területén pedig — a kötelező összefoglaló és átfogó művek gyűjtése mellett — állandóan egyeztetési beszerzéseit az Eötvös Könyvtárral. A szépirodalmi és irodalomtörténeti gyűjtés országos szinten való rendezése még a mai napig sem történt meg. Illetékes könyvtárügyi hatóságainknak ezt a problémát haladéktalanul napirendre kell tűzniök.

Az Akadémiai Könyvtár gyarapodása elég egyenletes, évi beszerzési átlaga kb. 16 000 kötet. A kurrensen járó folyóiratok számában — a sikeres cseretevékenység eredményeként — állandó emelkedés tapasztalható. 1955-ben a könyvtárba járó kurrens periodika-féleségek száma 2833 volt.

Devizaellátásunk 1955 végéig nemcsak központi könyvtári, de hálózati viszonylatban is kielégítő volt, s színvonalas könyvbeszerzést tett lehetővé. 1956-tól a jelentkező nehézségeket s a növekvő igényeket figyelembevéve arra összpontosítottuk erőfeszítéseinket, hogy a mintegy két éve már tervszerűen folyó könyvcsere egyre inkább a tudományos könyvek szerzeményezésének jelentős tényezőjévé építsük ki. Ma már világos, hogy a tervszerűen szervezett könyvcsere nem nélkülözhetjük, s értékes anyaghoz jutunk általa. Egyrészt olyan kiadványokhoz, amelyek könyvtárusi forgalomba nem kerülnek, vagy ott már hozzáférhetetlenek, mint az Örmény Akadémia által küldött unikumszámba menő XVIII. századi és XIX. század eleji petrográdi kiadványok, vagy a British Museum ősnymtatványkatalógusa, vagy a Harvard Egyetem Könyvtárától küldött sorozatok (*Harvard Studies in Classical Philology*), másrészt olyan könyvekhez, amelyeknek megszerzése egyébként devizát igényelne.

A különgyűjtemények anyagának kiegészítése állandóan folyamatban van. A Keleti Könyvtár fejlesztése egyik legnagyobb gondunk, de a kéziratok beszerzésével és értékes régi-könyvgyűjteményünk kiegészítésével is törődünk. Különösen fontos számunkra a tudománytörténeti anyag begyűjtése: akadémikusaink levelezésének megszerzése, az országos szempontból is a legjelentősebb ilyenemű gyűjtemények közé tartozó régi magyar, ősnymtatvány és vetustissima anyagunk lehetőség szerinti kiegészítése. Az utóbbi évek folyamán e területeken számottevő eredményeket értünk el (ADY- és MÓRICZ-levelezés, SZEKFÜ- és DOMANOVSKY-hagyaték állományba iktatása, ősnymtatványok, RM-művek, Aldinák megvásárlása).

Ugyanakkor nem hallgathatjuk el, hogy az akadémikusok kéziratainak és levelezésének megszerzése — mely elsősorban az Akadémiai Könyvtár feladata — egyáltalában nincs biztosítva, s inkább egyéni „összeköttetéstől”, mint rendszeres és intézményes tevékenységtől függ.

Fiatalkönyvtárunkat értékes kézirataink és ritkaságaink mikrofilmzése mellett különösen két irányban fejlesztjük tovább: egyrészt az Akadémia keretein belül folyó kutatómunkát támogatjuk legtöbbször nálunk hiányzó folyóiratcikkek mikrofelvételének külföldről történő megszerzése útján, másrészt a vidéken, de elsősorban külföldön elérhető s a magyar irodalomtörténeti és orientálistikai kutatást elősegítő kéziratok és régi magyar anyagot mikrofilmzettetjük. Ilyen volt pl. az 1955 folyamán a kolozsvári Egyetemről és a Román Tudományos Akadémiától érkezett, 144 művet kitevő anyag, mely Erdélyből származó régi magyar könyveket, vers- és drámakéziratokat tartalmaz.

Összefoglalva a könyvtár gyarapításának eredményeit, az állomány megállapítható kötet-, illetve darabszáma 1955 végén a következő volt: mintegy 500 000 kötet könyv és folyóirat (ebből 1100 ősnymtatvány, 6200 RM-mű), továbbá 13 612 kéziratok kötet, 230 461 db kis kézirat, 15 291 db keleti tárgyú kézirat és 1079 mű mikrofilmje.³

A könyvtár korszerű és színvonalas feldolgozó munkájáról szólva mindekelőtt meg kell mondani, hogy a feldolgozás a háborús évek rendkívüli munkái és elégtelen személyzeti ellátottsága miatt nem tudott a beszerzéssel lépést tartani, ezért a könyvtárban még ma is van feldolgozatlan anyag. Ennek jelentősebb része a különgyűjtemények állományából kerül ki, elsősorban a kéziratári, akadémiai levéltári, ősnymtatvány- és keleti anyagból. Emellett még rekatalogizálásra vár a könyvállomány igen jelentős része, amely ma is a régi szak szerinti felosztásban áll. Jobb a helyzet a periodikák területén, mert ezeknek nagyobb része már átment modern katalogizálási folyamaton. Az utóbbi munkával párhuzamosan a részcémes periodikák könyvszerű feldolgozása is folyamatban van.

Könyvtárunkban a rekatalogizálás problémája tehát elég súlyos formában vetődik fel, amit nagyrészt a modern feldolgozási rendszerre való késői áttérés magyaráz. Csak 1950 második felében kezdte meg a könyvtár a korszerű katalogizálást, a decimális rendszerű szakozás alkalmazását, nemzetközi mé-

³ Meg kell jegyezni, hogy egyes forrásokból — melyeknek eredetét nem ismerjük — az a tévhit terjedt el, hogy a MTA Könyvtárának kötetszáma millió körül van. Lehetséges, hogy a kézirati egységeket is figyelembe vették e magas kötetszám megállapításánál. Ezt a hiedelmet az 1955 nyarán végzett hozzávetőleges állományfelmérésünk megerősítette. Természetesen szükség lesz a kötetszámpontosságú állományszámításra is.

retű kartonkatalógusok felállítását, a numerus currens szerinti raktározás megvalósítását.

A feldolgozó munka nagy feladatai meghaladják a feldolgozással foglalkozó részlegek kapacitását, végzésük így nem lehet egészen egyenletes, és nem történhet minden vonalon egyforma erővel. Súlypontjait ott kellett kialakítani, ahol jelentős és még feltáratlan anyag volt, ezért az új beszerzések mellett elsősorban az ősnymtatványok (ezeknek katalógusa elavult és hiányos), kéziratok, akadémiai iratok és részcímes periodikák feldolgozása áll előtérben.

A korszerű feldolgozási rendszerre való késői áttérés az előbb említett szempontból hátrányos helyzetbe hozta ugyan a könyvtárat, de katalógus-rendszerének kidolgozásánál és felállításánál viszont előnyt biztosított számára. Megkímélte a kísérletezés bizonytalanságától és veszélyeitől, és a legmegfelelőbb, a hazai gyakorlatban már részben kipróbált katalógushálózat kiépítését tette lehetővé.

A feldolgozó munka eredményeként így differenciált, a tudományos igényeknek megfelelő korszerű katalógusok alakultak ki, amelyek az állomány több oldalról való megközelíthetőségét biztosítják. A modern könyvanyagot betűrendes katalógusok,⁴ tizedes rendszerű — földrajzi katalógussal kiegészített — szakkatalógus és sorozati katalógus teszik hozzáférhetővé, a periodikák feltárására pedig minden részletadatra kiterjedő katalógus készül. A különgyűjtemények anyagát speciális katalógusok foglalják össze.

Az Akadémiai Könyvtár használatát egyrészt hivatása, a tudományos kutatók anyaggal való ellátása, másrészt az intézet külső körülményei, szűk helyiségvizonyai szabták meg. E két tényező egyértelműen határozza meg az olvasók összetételét: az akadémiai helyzetünkből következő feladataink és a rendelkezésre álló olvasótermek befogadóképessége ui. nem teszik lehetővé azt, hogy a tudományos kutatók mellett a művelődni kívánók is nagyobb mértékben használják a könyvtárat. Ez a körülmény az olvasószolgálat feladatkörét is megszabja, és annak sajátos, a kutatók igényeihez alkalmazkodó jelleget kölcsönöz.

Az olvasószolgálat ellátása a felszabadulás óta épített olvasótermekben decentralizáltan folyik. A már 1949-ben elkészült nagyobb olvasóterem és folyóiratolvasó mellett 1951 óta a kéziratári és keleti könyvtári olvasóterem, 1953-tól pedig mikroolvasószoba áll négy olvasógéppel a használók rendelkezésére. Ezekben a helyiségekben a férőhelyek száma összesen 60.

A tudományos kutatók egyre nagyobb mértékben vették igénybe a könyvtárat, az olvasók száma évről évre egyenletesen növekedett. A használat az utóbbi öt év alatt több mint kétszeresére emelkedett, bizonyítva azt, hogy az Akadémiai Könyvtár régi elszigeteltségétől eltérően, egyre inkább bekapcsolódott a tudományos kutatás aktív támogatásába. A könyvtárat 1955-ben, az Eötvös Könyvtár forgalmát nem számítva, 26 354-en keresték fel, a használt egységek száma 78 703 volt.

Az olvasott anyag megoszlását vizsgálva, azt látjuk, hogy a társadalom-tudományi művek igénybevétele sokkal nagyobb mértékű, mint a természet-tudományiaké. Ezt a tényt a könyvtár adottságai mellett természetesnek mondhatjuk, hiszen régi anyagunk túlnyomórészt humán jellegű, az

⁴ Az egyik betűrendes katalógus az olvasóközönség rendelkezésére áll, a másik pedig a feldolgozó munka segédeszköze, s egyúttal alapkatalógusnak is tekinthető, mert a címfelvételek mellett a tizedes jelzeteket is feltünteti.

újonnan beszerzett pedig profilunknak megfelelően kb. 60 százalékban társadalomtudományi. Emellett azt is figyelembe kell vennünk, hogy külön-gyűjteményeink majdnem kizárólag a társadalomtudományok művelőinek szolgálatnak kutatási anyagot. Az utóbbi évek erőteljesebb természet-tudományi beszerzései azonban egyre inkább éreztetik hatásukat, ezek olvasottsága állandóan emelkedik. Különösen jelentős a természettudományi anyag igénybevétele abból a szempontból, hogy kitűzött céljainknak megfelelően e tudományágakból alapvető, összefoglaló, a fundamentális kutatást előmozdító műveket szerzünk csak be. A folyóiratállomány igénybevétele egyenletesen nagymértékű.

Olvasószolgálati tevékenységünk jelentős mennyiségi emelkedést mutat ugyan, de a könyvtár teljes kihasználtságának biztosítását mégsem érte el. Nem is érthető el, mert eddigi helyiség- és raktárviszonyaink között, a megfelelő olvasói helyek és hozzáférhető raktárak hiányában nem gondolhatott olvasótáborának erőteljesebb kiszélesítésére. Ennek csak az utóbbi hónapokban — elhelyezésünk némi javulása következtében — teremtődött meg reális alapja. Ekkor kezdhetett hozzá a könyvtár propagandájának kiépítéséhez, melynek keretében a saját helyiségeiben rendezett kiállításokon túl, sajtóközleményekben, folyóiratcikkekben, rádióriportokban ismertette meg értékeit és szolgáltatásait a nyilvánossággal. Természetesen csak raktárviszonyaink és dolgozóhelyiségeink⁵ állapotának alapvető megjavítása után szélesíthetjük ki megfelelően a könyvtár propagandáját.

Az Akadémiai Könyvtárnak a modern könyvtári gyakorlattól való elmaradása élesen jelentkezett a tájékoztató és bibliográfiai szolgálat késői megindításában is. 1950 után alkalomszerűen vállalta ugyan intézetünk már az ilyen feladatok elvégzését, de szervezeten ezzel a területtel csak 1953-ban, a tájékoztató és bibliográfiai osztály felállítása után kezdett foglalkozni. E munkában a szervezeti keret kialakítása azonban nem jelentette egyben a felmerülő elvi problémák megoldását is, évek teltek el addig, amíg kikristályosodhatott könyvtárunk bibliográfiai tevékenységének lényege, lehetségessé vált ennek helyes megoldása és színvonalas keresztülvitele a gyakorlatban.

Az elmúlt évek tapasztalatai alapján világossá vált, hogy e szolgáltatásunk alapvető vonásait az általános tudományos nagykönyvtári gyakorlat mellett sajátos *akadémiai* könyvtári helyzetünk szabja meg. Ezért a mi feladatunk elsősorban az Akadémia keretében folyó kutatás bibliográfiai eszközökkel való támogatása, a Magyar Tudományos Akadémia életéhez és munkásságához kapcsolódó megnyilvánulások — főként a külföldi akadémiák tudománypolitikai célkitűzéseivel, működésével, elvi és szervezeti problémáival kapcsolatos anyag összegyűjtése és a magyar tudományos körökkel való megismertetése.

Ezek a feladatok a gyakorlatban két területen valósultak meg: a tájékoztató szolgálat, ezen belül az aktív figyelőszolgálat ellátásában és bibliográfiaiak összeállításában.

Tájékoztató szolgálatunk keretében — amelyet leggyakrabban az akadémiai elnökség, akadémikusok, aspiránsok, magyar és külföldi tudományos intézetek vesznek igénybe — profilunknak megfelelő kérdésekre adunk felvilágosítást. Ez a mindenütt szokásos nagykönyvtári eszközökön kívül egy,

⁵ Pl. folyóirat-olvasótermünket még ma sem bocsáthattuk olvasóink rendelkezésére, mert dolgozóinknak nem tudunk máshol helyet adni.

a gyors tájékoztatást elősegítő tárgyszó-katalógus útján is történik. A közelmúltban kiépített figyelőszolgálatunkkal, amelyet jelenlegi személyzeti viszonyaink között csak szűk körben láthatunk el, akadémiai érdekű feladatot végzünk. Ez elsősorban az akadémiai kiadványok (*Acta*-k és könyvek) külföldi visszhangjának figyelemmel kísérésére és jelzésére terjed ki. Emellett számontartja az egyes tudományágak magyarországi fejlődéséről, tudományos intézetek munkájáról, tudósaink működéséről szóló cikkeket. Ezeknek megjelenéséről az illetékes tudósokat és szerveket a könyvtár értesíti, továbbá előbb az *Akadémiai Értesítő*, utjabban a *Magyar Tudomány* számára is ad közleményeket e témáról. Meg kell azonban ezzel kapcsolatban jegyezni, hogy ezt az országos érdeklődésre számot tartó feladatot könyvtárunk csak saját periodikaállományára támaszkodva végezheti, a magyar tudomány külföldi visszhangjának teljes számontartását csak szervezett könyvtárközi együttműködés oldhatja meg.

Az Akadémiai Könyvtár bibliográfiai és dokumentációs tevékenysége négyféle területen mozog. Először is egyik hónapban társadalomtudományi, a másikon pedig természettudományi új beszerzéseinek jegyzékét, „élő bibliográfiáját” teszi közzé. Másodszor minden évben kiadja a Magyar Tudományos Akadémia előző évi működését felölelő bibliográfiai összeállítást. Harmadszor kb. negyhavi időközben megjelenteti a *Tájékoztató a külföldi tudományos akadémiák működéséről* c. dokumentációs kiadványát, melyben a külföldi társintézmények elvi és gyakorlati tevékenységének minden lényeges megnyilvánulását számontartja. Végül pedig időszériú bibliográfiákat állít össze, melyekkel a tudományos kutatást kívánja segíteni. (*Rádoaktív izotópok, Az atomenergia békés felhasználása* stb.)

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának csaknem 130 éves múltra visszatekintő cseretevékenysége a második világháború után lassan indult meg, s jelentőségéhez mérten csak az Akadémia újjászervezésével, az idegen nyelvű akadémiai *Acta*-k megjelenésével bontakozott ki. Az *Acta*-évfolyamok 1950-től kezdve a könyvtári cseretevékenység révén bejárták az egész világot, felkeresték a régi cseretársakat, eljutottak új intézményekhez is, és általában mindenütt szíves fogadtatásra találtak. Ezekben az években ugrásszerűen megnövekedett a cserekapcsolatok száma, és lassabb ütemben, de azóta is állandóan emelkedik. A fejlődés mértékére jellemző az, hogy amíg 1945-től 1949-ig 254 intézettel álltunk csereviszonyban, és tőlük 456-féle periodikus kiadványt kaptunk, addig 1955 végén már 70 állam 1230 tudományos intézetével folytattunk kiadványcserét,⁶ amelynek keretében külföldi cseretársaink 2304-féle periodikus kiadványt és 6308 kötet könyvet juttattak el hozzánk.

A mennyiségi fejlődéssel párhuzamosan alapvető minőségi fejlődés is következett be. Egyrészt azokat a cseréket, melyek a tudományos kutatás szempontjából nem bizonyultak értékesnek, fokozatosan megszüntettük, s a könyvcserét az előzetes kiválasztás alapjára helyeztük, másrészt a csere-tevékenység elvi alapjait az Akadémia elnökének személyes irányításával kimunkáltuk, s megállapítottuk a kiadványcsere szerzeményezési („üzleti”)

⁶ Nem érdektelen e megoszlás területi képe: Európa 27 ország 845 intézmény, Ázsia 18 ország 113 intézmény, Afrika 7 ország 25 intézmény, Amerika 15 ország 226 intézmény, Ausztrália 3 ország 21 intézmény. A 23-féle akadémiai *Acta*-ból 3380 sorozatot küldünk csereképpen külföldre, a hálózat intézményei további 304 sorozatot cserélnek, a tisztelet- és referálópéldányok 949 sorozatban jutnak el a külföldi tudósokhoz.

és kulturális, a magyar tudomány eredményeit propagáló tevékenységének kényes és érzékeny határterületeit s e területek érintkező pontjait. Ez az elvi munka — a Magyar Népköztársaság külpolitikájának irányvonalára támaszkodva — valóban új távlatokat nyitott meg a cseretevékenység számára, s egyúttal olyan komplex könyvtári feladattá vált, amely nemcsak a szerzeményezés egyik igen fontos forrását jelenti, hanem egyúttal a nemzetközi kulturális és tudományos kapcsolatok kiépítésének hatékony eszköze és ezen keresztül a népek békés egymás mellett élésének egyik munkálója és egyúttal látható eredménye is.

Ilyen elvi célkitűzéseket követve könyvtárunk cseretevékenységének főfeladatai egyrészt az akadémiai kiadványok (elsősorban az *Acta*-, másodsorban a könyv-kiadványok) kétoldalú megegyezésen alapuló cseréjének lebonyolítása, másrészt a népi demokráciákkal az államszerződésekben biztosított kulturális csere számunkra előírt részének végrehajtása.

E főfeladatok ellátása mellett koordinálja a hálózat könyvtárainak akadémiai kiadványcseréjét, külön megállapodás alapján — kívánságra — cseretársai számára nem akadémiai kiadású tudományos munkák cseréjét is végzi, ideiglenesen gondoskodik az ajándék-, tisztelet- és referálópéldányként külföldre menő *Acta*-k kiküldéséről, végül a későbbi évek cseréjének tartalékanyagát is gyűjti. Általában lebonyolítja az Akadémiai Könyvtár nemzetközi kapcsolatainak intézését, s így működésének elvi és gyakorlati határai a régi típusú cseretevékenység területéről áttolódtak az új típusú nemzetközi könyvtári kapcsolatok aktív gondozásának területére.

Az akadémiai intézetek 1949-től, az újjászervezéstől kezdődően egymás után alakultak meg, vagy kerültek az Akadémia fennhatósága alá. A speciális területeken dolgozó kutatóintézetek mindegyikében volt, vagy már kezdetben létesült az ottani tudományos munkát támogató szakkönyvtár, melynek állományát az intézetek fejlesztették és gondozták. Ezek a könyvtárak teljesen önállóan, csak saját érdekeiket tekintve, minden összehangoltság nélkül végezték munkájukat. Intézetünk kezdetben nem ismerte fel sem a szakkönyvtárak jelentőségét, sem saját központi egyeztető és szakmai irányító szerepének fontosságát, így semmit sem tett a terület problémáinak feltárása és megoldása érdekében. Csak évek múlva, 1952 második felében kezdett az intézeti könyvtárak kérdésével foglalkozni, és a hálózati szervezés kialakításán gondolkodni. A tényleges munkát így csak 1953 folyamán lehetett megindítani.

Ekkor azonban — személyzeti viszonyaihoz képest — az Akadémia elnökének a központosítást mindenben támogató rendelkezéseire támaszkodva erőteljesen látott a hálózati feladatok megoldásához.

Az akadémiai könyvtári hálózat, amely 1953-ban még csak 11 tagból állt, ma 33 — összesen 320 000 kötettel rendelkező (235 000 könyv, 85 000 periodika) — könyvtárat foglal magában. Ezek állományukat, hagyományait, funkcióikat és gondozottságukat tekintve a legnagyobb változatosságot mutatják. Különösen nagyok az eltérések az állományok nagyságát illetően, itt a néhány száz kötetes kiskönyvtáraktól kezdve a 100 000 kötetes könyvtárig minden fajta képviselve van.

A hálózati munka 1953-ban az állománygyarapítás területén indult meg. Ettől kezdve a központi könyvtár elvégzi az intézetek külföldi könyv- és folyóirat-rendeléseinek központi egyeztetését és a rendelésekkel kapcsolatos teendők lebonyolítását. Igényli számukra a nemzeti tulajdonba vett könyv- és

periodikaanyag őket illető részét, folyamatosan szétesztja köztük a központi könyvtár állományából kikerülő duplumokat, és rendszeresen részesíti őket a cserében érkezett anyagából is.

Mikrofilmtárunk megalakulásától, 1953-tól kezdve szintén lát el központi feladatokat. Saját anyagunk és külföldről kölcsönzött művek filmjeinek elkészítésével segíti az intézeteket amellet, hogy most már az ASLIB útján külföldi mikrofilmeket is szerez be számukra.

1954-ben az Akadémia elnöke a csere központosítását rendelte el. Ennek az a lényege, hogy a központi könyvtár látja el az akadémiai *Actá*-k és kiadványok cseréjét, a kutatóintézetek pedig csak saját kiadványaikkal cserélhetnek önállóan. Amennyiben egyes esetekben mégis szükségessé válik, hogy kutatóintézet *Actá*-val vagy akadémiai kiadvánnyal cseréljen, ehhez a központi könyvtár hozzájárulása szükséges. Így egyrészt biztosított a koordináció, másrészt a rég kialakult cserekapcsolatok zavartalansága.

Hálózati munkánk továbbfejlesztésének tervét a könyvtárak helyzetének felmérése után a múlt évben kidolgoztuk és az idei évtől kezdve a könyvtári törvény segítségével támaszkodva meg is valósítjuk. Nagyobb feladatok — pl. a központi katalógizálás — végzésére létszámunk és körülményeink miatt még nem vállalkozhatunk, de a rendszeres módszertani segítségnyújtás megszervezését vagy a központi katalógus felállítását előkészítő hálózati jegyzék kiadását már tervbe vettük.

Az Akadémiai Könyvtár saját tudományos munkásságával — mindenekelőtt a könyvtártudomány művelésével — az önálló tudományos intézet funkcióit is betölti. Ez igen sok akadály leküzdése árán s még így is csak részben valósulhatott meg. Gyakorlati feladataink tömege, több évtizedes elmaradásunk pótlása, a modern nagykönyvtár kötelező funkcióinak gyakorlása elvonja tudományos munkatársainkat az alkotó munkától. Nem állunk egyedül e problémánkkal, de talán súlyosabban éreztük e kérdések megoldatlanságát akadémiai helyzetünkől következő tudományos feladatainknál fogva.

Ennek ellenére egyes kutatási területeken történt előrehaladás. Elkészült az orosz—magyar könyvészeti szótár,⁷ nyomtatás alatt van a KAUFMANN-gyűjtemény 422. sz. kódexének a szakkörökben világszerte érdeklődéssel várt facsimile-kiadása. Emellett több területen értékesnek mondható anyaggyűjtő munka is folyt, melynek eredményeként megindult a feldolgozó munka is (az Akadémiai Könyvtár történetének első fejezete, ARANY János főtítkári működésének a könyvtárral kapcsolatos része, a mikrofilmre és a mikrokönyvtárra vonatkozó ismeretek). A *Magyar Könyvszemlé*t tudományos dolgozóink egyre nagyobb számban keresik fel cikkeikkel, közleményeikkel.

Szakkibibliográfiai tevékenységünk egy részét beépítettük tájékoztató és bibliográfiai osztályunk munkájába (akadémiai vonatkozású bibliográfiák, atomenergia békés felhasználásának bibliográfiája), másik szektorát pedig — a magyar könyvtártudomány bibliográfiájának összeállítását — szintén munkatervünkbe iktatva, de munkaközösségi alapon folytatjuk.

Kutatónapok megadásával egyéb tudományok (irodalomtörténet, nyelvtudomány, klasszika-filológia, történettudomány, archeológia, turkológia, fizika) művelésére is nyújtottunk lehetőséget. Akadémiai helyzetünk ezen a területen szintén többre kötelezett bennünket, mint társkönyvtárainkat.

⁷ MORAVEK Endre akadémiai prémiumban részesített munkája.

Könyvtárunk munkáját, működésének feltételeit és fejlődésének ütemét az elhelyezési és raktárviszonyok döntő mértékben befolyásolták, sőt sokszor alapvetően határozták meg. Ezek az elmúlt években kedvezőtlenül alakult tényezők a könyvtár fejlődésében károsan és gátlóan hatottak.

1950-ben, amikor az ostrom alatt megrongálódott akadémiai palota modernizálása, restaurálása és belső átépítése erős iramban indult meg, a könyvtár elhelyezési körülményei — az addig folyt átalakítási munkák ellenére is — igen kedvezőtlenek voltak. Ezért szükségessé vált az Akadémia épületének átalakítása keretében a könyvtár helyiségeinek további újjáépítése is. Az épület adottságait figyelembevevő és a könyvtári célokat is lehetőség szerint kielégítő terv elkészítése alapján indult meg az építkezés, melynek során elkészültek a különgyűjtemények ízléses és célszerű termei, a könyvtárosok munkahelyei és a 167 000 kötetet befogadó raktár.⁸

Az elmúlt öt év alatt azonban igen sok nehézséggel kellett a helyhiány és az ezt még súlyosbító építkezések következtében a könyvtár dolgozóinak megküzdenniük. Sok súlyos rendezési munka elvégzése — állományrészek összecsomagolása, ide-oda költöztetése, raktárrészlegek teljes átrakása — vált szükségessé egyrészt az átépítésre kerülő helyiségek kiürítése, másrészt a beérkezett új anyag elhelyezése érdekében. 1953-ban pl. csak 7591 poleméternyi könyv átrakásával lehetett a könyvtár működését biztosítani. Még ma is kettes, sőt hármas sorokban vagyunk kénytelenek raktározni az emelet magasságú, régi divatú fapalcokon anyagunk egy részét. A megfelelő dolgozóhelyiségek biztosítása még a mai napig sem sikerült mindenütt.

E bajok egy része kétségtávol átmeneti, de nagyobb távlatban fel kell vetni önálló akadémiai könyvtári palota építésének a gondolatát.

Sok évtizedes elhanyagolás és a vázolt raktározási nehézségek miatt régi könyveink, különösen az ősnymtatványok igen rossz állapotba kerültek, és a teljes tönkremenés veszélyének voltak kitéve. Ezt a folyamatot 1955-ben sikerült megállítani, 50 000 Ft felhasználásával 66 ősnymtatvány restaurálását, penészkezelését, tisztítását, kisebb javítását lehetett elvégezni. Ez a munka tanácsadók bevonásával, az ide vonatkozó tudományos irodalom felhasználásával, jó szakemberek közreműködésével ment végbe. Természetesen több éven át további összegeket kell biztosítani a restaurálások folytatására, s fel kell vetni az Akadémiai Könyvtár önálló restauráló műhelye és könyvhigiéniai laboratóriuma megszervezésének szükségességét is.

A könyvtár fejlődését és mai munkáját tanulmányozva, a további tennivalók egész sokasága bontakozik ki előttünk. Elegendő utalni arra, hogy az akadémiai kutatómunka támogatása további, még nagyobb erőfeszítéseket követel tőlünk. Erőteljesebben kell az Akadémia célkitűzéseivel lépést tartanunk; szükséges, hogy eddigi gyakorlatunk alapján az Elnöki Tanács törvényerejű rendeletére és a Minisztertanács határozatára támaszkodva hálózati munkánkat kiszélesítsük, és létrehozzuk az akadémiai hálózat központi katalógusait. Gyarapítási munkánkat is egyre erőteljesebben a fenti szempontokhoz kell igazítani. Nemzetközi cserénket szélesedő külpolitikai kapcsolatainknak megfelelően kell továbbépítenünk olyan módon, hogy egyúttal biztos alapot nyújtson az akadémiai kutatás színvonalas támogatására. Különösen fontos különgyűjteményeink fejlesztése, köztük is elsősorban a Keleti Könyvtár és a mikrokönyvtár további megerősítése. Katalógus-

⁸ Ennek beállványozása most van folyamatban.

hálózatunk fejlesztése, anyagunk minél teljesebb feltárása lényeges tennivalóink közé tartozik. A már említett hálózati központi katalóguson kívül meg kell valósítanunk a Keleti Könyvtárban az országos orientalisztikai központi nyilvántartást. Szükséges az is, hogy kódexeink, kézirataink, ősnymtatványaink és mikrofilmjeink korszerű nyomtatott katalógusát kiadásra előkészítsük, és majd nyomtatásban megjelentessük. Lényeges, hogy olvasószolgálatunk — az eddigi úton járva — biztosítsa a könyvtár tudományos könyv- és periodika-anyagának még erőteljesebb kihasználását. Tájékoztató és bibliográfiai szolgálatunk munkáját — különösen az aktív figyelőszolgálat területén — fokoznunk kell.

Raktáraink és dolgozóhelyiségeink lényeges fejlesztése nélkül sem olvasószolgálatunk, sem egyéb könyvtári célkitűzéseink nem érvényesíthetik hatásukat; könyvvállományunk megóvására (könyvkötés, restaurálás, könyvhigiénia elméleti és gyakorlati problémái) különféle — s véleményünk szerint halaszthatatlan — javaslatokkal kell fordulnunk hatóságainkhoz. Feladataink nélkülözhetetlenné teszik mikro- és fotolaboratóriumunk további fejlesztését, optikai másológépekkel és mikrokard-fellevőgéppel való ellátását. Általában anyagi-személyzeti gondjaink megoldása nélkül nem tudunk eleget tenni célkitűzéseinknek és funkcióink színvonalas ellátásának.

Mint önálló tudományos intézet is csak abban az esetben leszünk képesek szándékainknak, akadémiai helyzetünknek, tudományos munkatársaink képességének megfelelő eredményeket felmutatni, ha a gyakorlati munkák a tudományos tervvel helyes egyensúlyba kerülhetnek.

Feladataink tehát bőven vannak. Hagyományaink és célkitűzéseink egyaránt arra ösztönöznek bennünket, hogy az akadémiai tudományos munka egyre biztosabb, egyre színvonalasabb könyvtári bázisává fejlődjünk a második öt éves terv folyamán.

SZ. NÉMETH MÁRIA

JENŐ BERLÁSZ — MÁRIA SZ. NÉMETH : LA BIBLIOTHÈQUE DE L'ACADÉM HONGROISE DES SCIENCES

(Abrégé historique à l'occasion du 130e anniversaire de sa fondation)

Les fondements de la Bibliothèque de l'Académie furent posés par le comte Joseph TELEKI, premier président de l'Académie, lorsqu'en 1826 il fit don à l'Académie de sa collection privée de 30 000 volumes. Ce noble geste était suivi par d'autres mécènes, de sorte que les donations devinrent aussitôt la source principale de l'agrandissement de la Bibliothèque. Mais ce facteur seul n'aurait pu suffire à la création d'une grande bibliothèque scientifique capable de satisfaire aux exigences variables selon les époques. Il a fallu aussi pourvoir à l'acquisition régulière des livres et des périodiques récemment parus. L'acquisition des ouvrages hongrois a été garantie par la loi du dépôt légal, promulguée en 1836. Quant à l'acquisition des livres étrangers, elle était assurée par des achats et surtout par des relations d'échange établies à partir de 1831 entre l'Académie Hongroise et les Académies et Instituts scientifiques étrangers.

La Bibliothèque, installée dans des locaux provisoires, ouvrit d'abord ses portes aux membres de l'Académie seulement. En 1867, elle reçut, dans le palais de l'Académie, son emplacement actuel, et devint en même temps accessible au grand public. Le nombre des volumes qu'elle possédait alors était d'environ 60 000. Les magasins furent construits avec des rayonnages en bois richement décorés sur lesquels les livres furent disposés en ordre systématique. Aussi y eut-il deux catalogues : l'un systématique, l'autre alphabétique et topographique. Dès l'origine, la Bibliothèque renfermait — à côté des livres modernes — de riches collections de manuscrits, d'incunables et de hungarica anciens. Dans

la salle de lecture, 70 places sont réservées aux lecteurs. Les services des entrées, du cataloguement et de la référence étaient effectués, pendant plus de cinquante années, par trois bibliothécaires diplômés et deux à trois employés spécialisés. Le développement de la Bibliothèque suivait une courbe ascendante ininterrompue jusqu'à la première guerre mondiale. En 1914, ses fonds s'élevaient déjà à 220 000 volumes. 4

Dans l'histoire de la Bibliothèque, 1914 marque le début d'une période de crises. Les deux guerres mondiales interrompirent deux fois ses relations d'échange étrangères (300 partenaires environs!), relations qui avaient pourtant joué un rôle fondamental dans la vie de la Bibliothèque. Les guerres firent réduire le budget, rendant ainsi impossible l'augmentation du nombre du personnel, l'agrandissement des magasins, et empêchant les travaux de cataloguement; tout cela entraînait de graves troubles fonctionnels.

Pendant la deuxième guerre mondiale, le bâtiment de la Bibliothèque a subi de sérieuses détériorations. Après avoir achevé, en 1948, les travaux de reconstruction, on dut procéder immédiatement à la réorganisation générale de la Bibliothèque, possédant désormais environ 420 000 volumes. Cette réorganisation fut réalisée en 1949, à la suite de l'acceptation par le Parlement hongrois d'une loi spécifiant les buts, l'organisation et les ressources matérielles de l'Académie des Sciences et créant un réseau d'Instituts de recherche autour d'elle. La même loi contenait des dispositions concernant le fonctionnement et les cadres budgétaires de la Bibliothèque qui se trouvait alors aux prises avec de graves difficultés.

A partir de ce temps-là, la Bibliothèque de l'Académie devint de plus en plus la base bibliographique des travaux et recherches scientifiques organisés par l'Académie. Elle a graduellement comblé les lacunes du passé en organisant de nouveaux départements, notamment un service spécial d'information et de bibliographie, une microbibliothèque, ainsi qu'un laboratoire des microfilms. Elle s'est chargée de la direction technique des bibliothèques des Instituts scientifiques affiliés à l'Académie, et exerce, par conséquent, les fonctions d'une bibliothèque centrale. La Collection Orientale est, depuis quelque temps, une section indépendante de la Bibliothèque: avec ses 27 621 volumes et 15 291 manuscrits, elle est devenue le foyer de l'orientalisme en Hongrie.

— Les riches collections de manuscrits et de livres anciens de la Bibliothèque sont systématiquement complétées; quant aux livres et périodiques modernes, la continuité de leur acquisition est assurée. Les relations d'échange internationales s'étendent sur un terrain de plus en plus vaste: actuellement la Bibliothèque est en relation d'échange avec 1230 Institutions scientifiques de 70 pays différents. Ses fonds comprennent 500 000 volumes imprimés, 13 612 volumes et 230 461 pièces manuscrites.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRÁNAK KIADVÁNYAI

címen új nyomtatvány-sorozat kezdődik, amelynek eddig a következő két száma jelent meg:

- [1.] Haraszthy Gyula: *A 130 éves Akadémiai Könyvtár*. Bp. 1956.
2. Berlász Jenő—Szakmáryné Németh Mária: *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának múltja és jelene*. Bp. 1956.

A hasonló címen közzétett, aktuális jellegű és többnyire periodikusan megjelenő, de sorozati számmal el nem látott sokszorosított kiadványok (Újabb külföldi beszerzések. A Magyar Tudományos Akadémia működése, Bibliográfia. Tájékoztató a külföldi Tudományos Akadémiák működéséről. Az atomenergia békés felhasználása, Bibliográfia. Rádióaktív izotopok. stb.) nem tartoznak a fenti nyomtatott kiadványsorozatba.

